

עיבוד קלף בעפצים

הידור או עיקר הדין

יהודה שרז

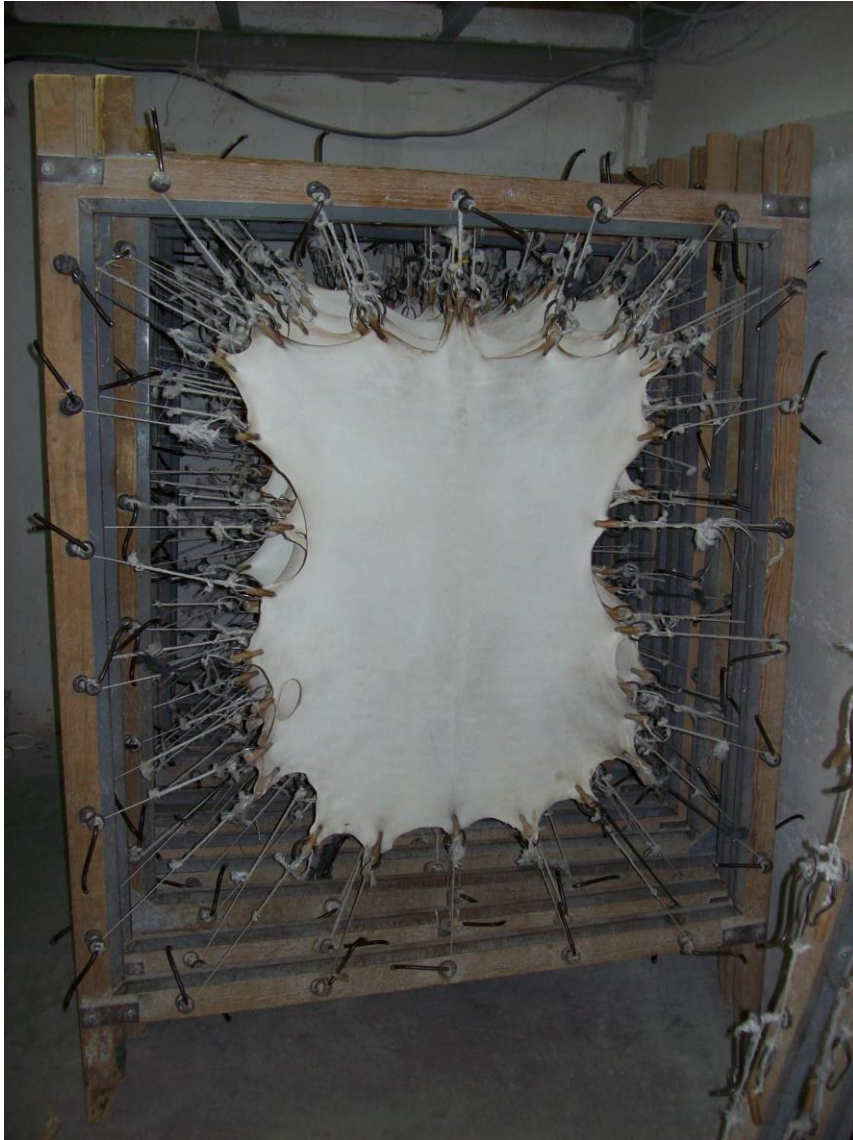
קונטרס זה עוסק בשיטת העיבוד בסיד הנהוגה כיום
ומגיע למסקנא כי אינה לכו"ע
ומן הראוי להדר
ולעבד הקלף לסת"ם בעפצים
דוקא

מאמר זה הופיע בירחון "אור ישראל" תשרי תשע"ב
ובירחון "אור תורה" ניסן תשע"ד

ההידור ההלכתי-עיבוד בעפצים
קבל הסכמות נלהבות מרבני דורנו
ראה בפנים הקונטרס

ירושת"ו בב"א

תשע"ו

עור מעובד בסיד מתוח על מסגרת

הסכמות הרבנים שליט"א

להידור עיבוד עפצים

לפי סדר שמותיהם

הרב **שלמה בן שמעון** שליט"א – דיין, בית הדין הגדול לערעורים, ירושלים.

הרב **עזריה בסיס** שליט"א - הרב הראשי לראש העין

הרב **אליהו בקשי דורון** שליט"א - הראשון לציון, נשיא מוסדות "בנין אב"

הרב **יצחק ברדא** שליט"א - מחבר שו"ת "יצחק ירנן"

הרב **אריה גמליאל** שליט"א - מחבר שו"ת מעשה ארג

הרב **שמואל טל** שליט"א - ראש ישיבת תורת החיים - יד בנימין.

הרב **יעקב כחלון** שליט"א - ראש בית המדרש "שערי ציון"

הרב **דב ליאור** שליט"א - רב העיר וראש הישיבה קרית ארבע היא חברון ת"ו

הרב **מאיר מזוז** שליט"א - ראש ישיבת כסא רחמים

הרב **שלמה יוסף מחפוד** שליט"א - אב"ד בד"צ יורה דעה

הרב **רצון ערוסי** שליט"א - רב העיר קרית אוננו חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

הרב **פנחס קורח** שליט"א - רב ור"מ ק"ק שערי הלכה ב"ב

הרב **ברוך שרגא** שליט"א - ראש אבות בתי הדין, רבנות ירושלים, ורב גבעת שפירא

עיבוד קלף בעפצים

הידור או עיקר הדין

יהודה שרז

המטרה במאמר זה

לבאר כי אף על פי שמרן השו"ע פסק כי ניתן לעבד עור לצרכי סת"ם בין בעפצים ובין בסיד – אין איכותם ההלכתית שוה: עיבוד קלף בסיד נתון במחלוקת ראשונים, שר"ת מכשיר,

ואילו חלק מהגאונים והרמב"ם פוסלים אפילו בדיעבד. ולעומת זאת – עיבוד בעפצים כשר לכו"ע!

ולפי מסקנתנו במאמר זה, יש כאן הידור גדול וחומר חשוב, וחובה על כל ירא שמים לאפוקי נפשיה מפלוגתא ולהדר ולכתוב סת"ם על קלף המעובד בעפצים - שכשר לכו"ע.

מנהג הסופרים היום לכתוב סת"ם על גבי קלף המעובד בסיד.

ויש בדבר זה מן התימה, שהרי אף על פי שנפסק בשו"ע סימן לב סעיף ח' שהוא כשר, וז"ל – צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד. וכן נפסק בשו"ע יו"ד סימן רע"א סעיף ב', וז"ל: צריך שיהיו מעובדים בעפצא או בסיד וכיוצא בו מדברים שמכווצים את העור ומחזקין אותו. עכ"ל. עם זאת, תהליך עיבודי זה אינו מוזכר בתלמוד הבבלי.

המקור להכשר עיבוד סיד נמצא בתוד"ה קלף ודוכסוסטוס מסכת שבת דף ע"ט: בשם ר"ת, ואילו בתלמוד לא הוזכר עיבוד כשר אחר מלבד מליח, קמיח ועפיץ.
וצ"ע - מדוע נמשכו המעבדים והסופרים לנהוג כמנהג שהיה בזמן ר"ת ולא מעבדים כהוראת התלמוד.

ועוד יש לברר, אם ר"ת, שהכשיר עיבוד סיד, הכשירו לכתחילה או בדיעבד, ובין כך ובין כך האם יש מקום להדר בקלף מעובד בעפצים ולהינצל ממחלוקת הפוסקים.

במסכת **שבת** (קח.) למדונו רבותינו מהו העור הכשר לכתבת סת"ם וז"ל:

ת"ר – כותבין תפילין ע"ג עור בהמה טהורה וע"ג עור חיה טהורה וע"ג עור נבלות וטרפות שלהן וכו'.

במסכת **גיטין** (מה: נד:) למדונו רבותינו שהעור לסת"ם צריך עיבוד: **מה:-** רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדן לשמן. **נד:** ההוא דאתא לקמי דרבי אבהו א"ל: ספר תורה שכתבתי לפלוני, גוילין שבו לא עיבדתים לשמה וכו'. עכ"ל.

מהו תהליך העיבוד, זאת נכתב במסכת **שבת** (עה:) וז"ל: והמולחו והמעבדו. היינו מולח היינו מעבד? עכ"ל.

ועוד אמרו בדף עט. (שם): ת"ש דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: שלשה עורות הן מצה וחיפה ודפתרא.

מצה – כמשמעו, דלא מליח ודלא קמיח ודלא עפיץ וכו'.
חיפה – דמליח ולא קמיח ולא עפיץ וכו'.

דיפתרא – דמליח וקמיח ודלא עפיץ וכו'. עכ"ל.

ופרש"י – מצה – כמשמעו, שאין לה שום תיקון.

קמיח - משהין אותו בקמח ומים.

עפיץ – מתקנין אותו בשחיקת עפצים כמו שעושין כאן, בשחיקת קליפת הארז שקוראים טנ"א.

וכן **רבינו חננאל** הסביר במצה – וזהו שאינו מעובד.

ומדבריהם למדנו שרק מצה אינו מעובד, אבל חיפה ודיפתרא מעובדים מקרי, וכמ"ש – היינו המולחו היינו המעבדו.

ודיפתרא אף מותר בכתובה, וכותבין בו גט.

ובעוד שעיבוד מליח וקמיח די בו לגט, מסביר **רבינו חננאל** את הכשר הקלף לתפילין וז"ל:

מנהגא מייתי מגילתא דמעבדא בתמרי וקמחא דשערי ומתח ליה עד דיביש וקליף ליה עד דהוי תרין פיסקי ויזהר שלא ינקב וקאי קלף לחודי ומעבר ליה לקלף דהוא אפא דמגילתא מכלפי

בשר. תוב בעפצא לשמה וכות' פרשיות על מקום בשר מנהגא הכין הוא. עכ"ל.

וכן נכתב במסכת **מגילה** (יז.) וז"ל:

הייתה כתובה על הדיפתרא – לא יצא עד שתהא כתובה על הספר ובדיו וכו'.

ופרש"י – על הספר, קלף. עכ"ל.

ור"ל שאעפ"י שהעורות המנויים במסכת שבת, חיפה ודיפתרא, מעובדים הם, "ספר" לא מקרי. ד"ספר" הוא תוצאה של עיבוד מורכב יותר מאשר בחיפה ובדיפתרא, ורק אחריו נקרא ספר וקלף.

וכן במסכת **גיטין** (כב.): דיפתרא, דמליח וקמיח ולא אפיץ. למאי הלכתא? להוצאות שבת. וכמה שיעורו? כדי לכתוב עליו את הגט. עכ"ל.

ופירש"י בד"ה לכתוב עליו את הגט: ומיהו **קלף גמור**, דמליח וקמיח ועפיץ לא שמיה **עור** וכו', אבל דיפתרא אינו כשר לתפילין, הלכך שיעורו בגט. עכ"ל.

לסיכום עד כאן – 1. אין בשום מקום בתלמוד מי שמכשיר כתיבת סת"ם אלא בעיבוד גמור המורכב מהשלבים מליח קמיח ועפיץ.

2. דפתרא הוכשר רק לכתבת גט.

3. לא מצאנו עיבוד בחומרים אחרים, בהתייחס

לכתיבת סת"ם, מלבד הנ"ל, ואף העיבוד בצואת כלבים וחזירים, שהוזכרה בתלמוד לא נזכרה כשלב מעכב. ואף כי ידעו מה פעולתו של הסיד, כמ"ש בתלמוד בכמה מקומות, לא הזכירוהו כאן.

למסקנות אלו הגיעו גם רבותינו בעלי התוספות ובראשם ר"ת, אלא שהם נתקלו במציאות הרווחת בימיהם, שכל הקלפים מעובדים בסיד ולא בעפצים, כמבואר לקמן, והשתדלו למצוא צד היתר לזה. וכמ"ש **תוספות ד"ה קלף ודוכסוסטוס** כו' (שבת עט:) - וז"ל:

ויש מפרשים דקלף ודוכסוסטוס אינם מעופצים¹, וקשה, דאם כן פסול לכתוב עליהן ס"ת ותפילין ומזוזות - דבעינן ספר. ולהכי פסיל במסכת מגילה (דף יט: ושם) לכתוב מגילה על הדפתרא משום דנקראת ספר, ולקמן משמע דכשרין.

וא"ת קלפים שלנו דלא עפיצן היכי מיתכשרי? ואומר ר"ת דתיקון שלנו חשיב כעיפוץ. וכן משמע בהקומץ רבה (מנחות לא:): דקאמר קרע הבא בבי-יתפור. בגי-אל יתפור. ותניא אידך בשלש-יתפור. בארבע-אל יתפור. ולא פליגי-הא דעפיצן הא דלא עפיצן. אלמא ס"ת כשר בלא עפיץ והיינו בתיקון טוב כשלנו. ובפרק קמא דגיטין (דף יא.) גבי שטר והא בעינן דבר שאינו יכול להזדייף? ומשני- דעפיצן. משמע דאי לא עפיצן יכול להזדייף ופסול, ואנן סהדי **דשלנו** אינו יכול להזדייף². **אלמא חשוב כעפיץ**. עכ"ל.

(ועיין עוד תוס' ד"ה בדאפיצן (גיטין יא.), תוס' ד"ה הא דאפיצן(מנחות לא:)).

ר"ת מסכים שהתנאי הנצרך לכתובת סת"ם הוא היות העור במדרגת "ספר" וכפי שמובא במשנה, מסכת מגילה פרק ב משנה ב', וז"ל: קראה וכו'. היתה כתובה בסם, ובסקרא, ובקומוס ובקנקנתום, על הניר ועל הדפתרא, **לא יצא**, עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. עכ"ל.

¹ שים לב שה'יש מפרשים' מתיחס רק לקלף ודוכסוסטוס, שהם אינם מעופצים, ולא לגויל, שכנראה רווח בזמנם והיה מעובד בעפצים. ואם כנים דברי, יתכן שבגללם לא נוקט ר"ת בהסבר 'עת לעשות לה', מכיון ששיטת העיבוד בעפצים נהוגה בגויל ולמה לא נהוגה בקלף ודוכסוסטוס? וכן בודאי שעידו עור לנעליים, שיתכן רק בעיבוד עפיץ. ועוד תוסר התמיהה שרש"י הכיר עיבוד בעפצים (כמ"ש שבת עט') ואילו בתקופת נכדו 'נעלמה' שיטה זו.

אמנם יש לציין כי לא נמצאו שום ס"ת הכתובים בכתב אשכנזי והמעובדים בעפצים משום תקופה.

ועוד שרש"י במסכת גיטין, יט ע"ב, בד"ה **אין מי מילין כו'**. וכל גוילים של ס"ת שלהם עבודים בעפצים: משמע שגם בזמנו לא היו ס"ת עבודים בעפצים.

² עדות זו של רבנו תם על קלפים שלהם, צריכה עיון, לנוכח המציאות, שקלפים שלנו היום, המעובדים בסיד, כן ניתנים לזיוף, כידוע לכל סופר ומגיה, ולכאורה, קשה על מי שסובר שיש לעבד דווקא בסיד כדעת ר"ת, שאין אנו מעבדים היום כפי שהיו מעבדים בזמנו, ואם כן, עיבוד שלנו גרוע משלהם ואולי אינו נחשב עיבוד כלל, גם לדעת ר"ת.

המשנה מבארת שדיפתרא אינה עונה להגדרת "ספר", ועל כן היא פסולה למגילה. ר"ת מבאר שהגדר של "ספר" הוא עור שמעובד בשלמות דהיינו מליח קמיח ועפיץ. אך מכיון שהעורות בימיו לא עובדו באופן זה, ולמרות זאת היו משתמשים בהם לצרכי סת"ם, מסיק ר"ת שעיבוד הסיד הוא טוב כמו עיבוד עפצים וראייתו מהקומץ רבה במנחות.

בעלי התוספות, על בסיס הבנתו של ר"ת, מקשרים בין הלכות גיטין להלכות סת"ם. המושג ההלכתי "אינו יכול להזדייף", מקורו במשנה בגיטין דף כא: וז"ל: ר"י בן בתירא אומר: אין כותבין לא על הניר המחוק ולא על הדיפתרא **מפני שהוא יכול להזדייף**, וחכמים מכשירין. עכ"ל.

טענת בעלי התוס' היא, שיש במושג זה כדי להגדיר את איכות ומהות העיבוד הנצרך לעור על מנת שיוכשר לכתיבה בכל מקום. אמנם לא הגדירו לנו את מהות הזיוף, שעליו מדובר, כדי שנדע מה הוא הגדר של "אינו מזדייף".

ויש לתמוה, שהרי המשנה במגילה, שהובאה לעיל, פוסלת את הדיפתרא לחלוטין לכתיבת סת"ם. בעוד שהגמרא במסכת שבת דף עט. מכשירה את הדיפתרא לכתיבת גט- וז"ל: דיפתרא - דמליח וקמיח ולא עפיץ, וכמה שיעורו? כדי לכתוב עליו את הגט. עכ"ל.

א"כ, מתברר שאין אפשרות ללמוד מגט לסת"ם לענין איכות העיבוד, שכן מה שהוכשר לגט נפסל לסת"ם. ואמנם, רבינו תם השגיח בסתירה זו, ולכן ניסה להכשיר את העיבוד בסיד באופן אחר, וז"ל כפי שמובא **במתזור ויטרי** סימן תקי"ז: ועל העיבוד הקשייתי במה מעבדן דלא שכיחי אפצים גבן. ולא מעבדינן בהן אפי' אי שכיחי. דאמרינן דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ. ותניא אין כותבין על הדיפתרא. ואמרינן במגילה ובסוטה: כתבה על הניר ועל הדיפתרא כו'. עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. ש"מ דיפתרא פסול, והוא הדין לספר תורה. דהילכתא היא על הקלף או על הגויל וכו'. נמצינו למדין דדיפתרא אסורה לספר תורה. וגם רבינו (חיי) [האי] פסק ור"ח משמו דמעבדינן בעפצים [כדמפורש בערוך] בערך דוכסוסטום. ונראה לי שהעור המתוקן בעבוד טוב, כגון שלנו, שהוא טוב ממליח וקמיח ועפצים, שהוא כשר ואין צריך עיפוץ. אבל למליח וקמיח צריך עיפוץ.

שאינן מליח וקמיה עזים כסיד ושריית מים שלנו. וראייה לדבריי דאמרינן בהקומין רבה קרע הבא בשתים יתפור בשלש לא יתפור. ופריך עלה. ומשני הא בחדתא הא בעתיקא. ומפרש לאו חדתא חדתא ממש ולא עתיקא עתיקא ממש. אלא הא דאפיצן הא דלא אפיצן. וכולה ההיא שמעתא בספר תורה מיירי. ש"מ בדלא אפיצן כשר לספר תורה, אלא שיהא עיבוד טוב שלא יהא דיפתרא. אי נמי איכא למימר ולאכשורי אפילו דיפתרא. מדתני פסילי טובא, ותנא בהו בהדיא הרי אלו יגנזו. או אין קורין בו או פסיל. אבל בדיפתרא לא משתמיט לא במסכת סופרים ולא בתלמוד דליתני פסולה. והלכה דעל הקלף – איכא למימר דקלף מיקרי. אבל גבי מגילה תני לא יצא, משום שאר מילי טובא דמתני בהדה. ונראה דדיפתרא כשר בדיעבד וכל שכן עיבוד שלנו אלא שבמגילה החמירו בדיפתרא לומר שלא יצא. משום ככתבם וכלשונם. דאורחיהו בקמיה ומליח ועפיץ וכתב אשורית. מיכן פמכתי להכשיר עיבוד שלנו. וראייתי מהקומין רבה. ואי משתכח בה איניש טעמא אחרינא להיתירא אשר יראה [יגיד]. עכ"ל .

ר"ת טוען, שייתכן שמה שנאסר לכתוב על הדיפתרא (אם נניח שזהו דרגת עיבוד הסיד) הוא דווקא מגילה ולא שאר סת"ם.

לעומת בעלי התוס', רש"י במסכת גיטין דף יא. ד"ה שאינו יכול להזדייף, כן הגדיר מה הוא זיוף, וז"ל:
 שיהא הקלף מתוקן בעפצים בשעת עיבודו, שעושים אותו שחור ושוב אין אדם עושה בה מחק וחוזר וכותב עליו מפני שהוא ניכר. וקלפי פרסיים אינם מעובדים בעפצין, שקורין גל"ש, ואדם יכול למחוק כתבו ומניח חתימת העדים וכותב למעלה ממון הרבה. עכ"ל.

מדבריו מובן היטב כי קלף שעובד בעפצים אינו לבן אלא בעל צבע, וצבעו כהה (וזאת כוונת רש"י באמרו שחור) ואם נבוא לגרד ולמחוק הכתב מעליו, בשל השפעת העיבוד על הקלף, הזיוף יתגלה על נקלה.

ויתכן להסביר תופעה זו בשני אופנים :

1. שבשעה שמגרדים משטח צבוע, המשטח מחזיר אור בצבע בהיר יותר, מה שלא ניכר כ"כ במשטח לבן מעיקרו .

2. העיבוד היה חודר רק בחלק החיצון של העור, ובגירוד היה מתגלה החלק הלבן, העמוק יותר. קלפי הפרסיים שלא היו מעובדים בעפצים (אלא שעובדו בסיד כמו שנבאר להלן) היו בהירים ולבנים, וא"כ לא ניכרת בהם מחיקה או קילוף ויכולים להזדייף. ולפי דברי רש"י, מה מאד יקשה להבין דברי התוס' (ואנן סהדי דשלנו אינו יכול להזדייף), שהרי אם נאמר שהעיבוד בזמנם היה עיבוד בסיד בלבד, כמ"ש לקמן, וצבע הקלף לבן, כיצד תתקיים בו התכונה דאינו יכול להזדייף?³ (ועיין הערה 2 עמוד 8).

הרמב"ן, שדן בחידושיו למסכת שבת עט: בדברי ר"ת (ויובאו דבריו במילואם לקמן) משווה בין המונח "אינו יכול להזדייף" למונח "כתיבה תמה" ובכך מחדש שכתב שיכול להזדייף אינו כתב שלם. ורוצה לומר, שיש להקפיד בכל עיבוד עור לכתיבה, לייצר קלף שהכתיבה עליו תמה, שלמה וברורה. ואם נמחק ונכתוב על מקום המחק, לא תהיה הכתיבה תמה אלא שבורה ומטושטשת וממילא יוכר הזיוף. לדבריו, קלף באיכות זו הושגה בימי התלמוד ע"י עיבוד בעפצים, ויכולה להיות מושגת גם בעיבוד בחומרים אחרים (עיין ריטב"א שהכוונה לסומק-אוג הבורסקאים).

אמנם עיין רמב"ם הלכות ספר תורה פ"א הלכה טז', וכן שו"ע סימן לב סעיף כד', שפסקו להלכה כי מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק. מתברר שאין זה מתנאי איכות הקלף והכתיבה, ועדיין נשארו דברי התוספות, על אף הסברו של הרמב"ן, בצ"ע שכן אם מותר למחוק בס"ת אזי מותר גם "לזייף" בכתיבתו, וק"ל.

כתבו התוס' במסכת מגילה יט. תוד"ה דיפתרא וז"ל:
ותירץ רבינו תם **שהסיד** שאנו נותנין בקלפים שלנו **מהני כעפצים** וכו'. עכ"ל.

³ אמנם אם נניח שהדיו שהשתמשו בו בזמן התוס' היה מין הצומח, ועפצי – דבר ידוע שדיו כזה מתקשר בחוזק אל הקלף שמעובד רק בסיד ועושה בו פעולת עיבוד. לכן תקשה מחיקתו. אך יוצא מכך שתכונת "אינו יכול להזדייף" תלויה בדיו ולא באיכות הקלף.

וכן מצאנו כתוב במחזור ויטרי סימן תקי"ז הלכות ס"ת בשם ר"ת ז"ל, הבאנו דבריו למעלה.

הרי לנו, שר"ת סובר שעבוד הסיד נותן בפועל תוצאה זהה לעבוד עפצים, ואף טובה ממנה, שכן המוצר הסופי אינו יכול להזדייף, כמו בעפצים, ולא עוד אלא דיש לו יתרון עליו. אמנם לא ביאר לנו מדוע העור המסויד עדיף על המעופף, ומה יתרונו. ואולי כוונתו היא משום שתהליך הייצור קצר יותר (שאין בו מליח וקמיח) וזול יותר, וכן הכתיבה עליו קלה ונאה יותר וכמ"ש בפרקוי בן בבוי להלן.

ולפי דברינו יוצא, שר"ת קובע מסמרות בחכמת מלאכת העיבוד ומעניק לסיד איכות ומהות של חומר בורסי, ממש כמו לעפצים, וכמוכח מפסק השו"ע הנ"ל.

אך בהמשך דבריו בתשובה הנ"ל, נראה שחוזר בו מדבריו ומעניק לעיבוד סיד רק דרגת דפתרא, וז"ל:

אי נמי, איכא למימר **לאכשורי אפילו דיפתרא**, וכו', ונראה דדיפתרא {כוונתו למליח וקמיח דגמרא} כשר בדיעבד, וכל שכן עיבוד שלנו, אלא שבמגילה החמירו בדיפתרא לומר שלא יצא משום ככתבם וכלשונם. דאורחייהו בקמיח ומליח ועפיץ וכתב אשורית. מכאן סמכתי להכשיר עיבוד שלנו וראייתי מהקומץ רבה.

ואי משכח ביה אינש טעמא אחרינא להיתירא, אשר יראה יגיד. עכ"ל.

מדברי ר"ת נשמע - שהעיבוד המוזכר בתלמוד המתחיל בשלבים מליח וקמיח, חייב להסתיים בשלב - עפיץ, שאל"כ, ישאר בגדר דיפתרא. אולם סיד ושריית מים, כיוון שהוא תהליך עיבודי שונה, אינו זקוק לשלב של עפצים, ולכן גם אינו נכנס בגדר דיפתרא, ולכן הוא כשר לכל מילי דסת"ם, ואף אם תאמר דפתרא הוא, רק למגילה יהיה פסול, וכנ"ל.

לסיכום דברי ר"ת נראה לומר כך:

1. מהגמרא, בהקומץ רבה, מוכח שיש עיבודים אחרים שאינם עפצים והם כשרים לס"ת.

2. רק במסגרת תהליך מליח וקמיח נוצר הדיפתרא, ואף הוא כשר בדיעבד לסת"ם.
3. סיד הוא חומר בורסי (בעל יכולת עיבוד) כמו עפצים.
4. תהליך העיבוד בסיד טוב מתהליך העיבוד בעפצים.
5. אף אם עיבוד סיד הוא בגדר דפתרא, שמא הוכשר הדפתרא לכל מלבד מגילה.
6. כל דבריו אינם אלא להסביר ולהכשיר את המציאות הנוהגת בימיו.

אמנם, אין ולא ורפיה בידיה, שכן מסיים בה - **ואי משכח ביה אינש טעמא אחרינא להיתירא, אשר יראה יגיד.**

הרמב"ן בחידושו למסכת שבת עט: , דוחה את ראייתו של ר"ת מהקומץ רבה, אך מקבל את העיקרון שייתכן סוג אחר של עיבוד מלבד בעפצים, וז"ל:

וזו אינה ראייה, לפי שאין פ"י דלא אפיצן אלא שאין אפיצן ניכר מחמת יושן או מחמת דבר אחר, כדאמריי עלה: ה"מ בעתיקתא אבל בחדתא יתפור. ולא עתיקתא עתיקתא ממש ולא חדתא, חדתא ממש, אלא הא דאפיצא והא דלא אפיצא, וכן פ"י הרמב"ם ז"ל הספרדי, **ומיהו אפשר שהוא אמת** לפי שלא היה להן עיבוד של קיימא אלא העפצים כדאמרינן בגיטין (י"א א') דהא בעינן כתב שאינו יכול להזדייף - בדעפיצין, משמע שכל שאר העבודין שלהן יכולין היו להזדייף, ואפשר שמפני כך פסלום לס"ת דבעינן כתיבה תמה וליכא. א"נ דלאו ספר מקרי. אבל לדידן דאית לן עבודין אחרים, שאינן יכולין להזדייף וכותבין בהן גטין ושטרות, **אפשר שיהיו כשרים אף לס"ת**. עכ"ל.

אמנם יש לשים לב שאין בדברי הרמב"ן התייחסות מפורשת לסיד, וכל דבריו בנוגע ל"עיבודין אחרים" וכשרותם לעניין סת"ם, הם על עצם ההיתר לעבד בחומרים אחרים זולת עפצים המוזכרים במפורש בגמרא, ואף על כך סייג את דבריו ואמרם על דרך האפשר בלבד.

גם בדברי **הריטב"א**, מצאנו התייחסות לחידושו של ר"ת, ואף יתכן הסבר לדברי הרמב"ן, וז"ל-שבת דף עט עמוד א- והא דמשערינן בגט ולא משערינן במזוזה או בתפילין, משום דכיון

דלא עפיץ לא מיקרי לא קלף ולא גויל ולא דוכסוסטוס, והכא נמי עור קרי ליה, ואפיי מגילה קי"ל (מגילה י"ז א') שאם כתבה על הדיפתרא פסולה. מיהו אומר ר"ת ז"ל דלא אמרה סוף דבר דלא עפיץ, אלא הוא הדין שאין עיבודו כעיבוד **סומק** שלנו שאינו יכול להזדייף, שאילו הוא מעובד כעיבוד שלנו שמעבדין בזה שקורין **סומק**, אין העפצים מעכבים, וכו' (עוד עיין רשב"א וקרית ספר להמאירי-מאמר א' חלק ג').

הנה מפורש בדבריו שלקח להלכה ולמעשה מתוך דברי ר"ת את ההיתר לעבד בחומר זולת עפצים, אבל לא את הסיד, אלא סומק.

ע"מ להבין את הסתייגותו של הרמב"ן מדברי ר"ת, ושתיקתו בעניין הסיד, יש ללמוד את דברי גאוני בבל שהכירו את מציאות העיבוד בסיד והעירו עליה.

המקור הקדום ביותר שמדבר על הנושא נמצא בקובץ תשובות "**פירקוי בן באבוי**" (גנזי שכטר עמ' 560), בן באבוי היה תלמידו של רב אבא, תלמיד רב יהודאי - גאון סורא, וז"ל שם:

ספר תורה שכתבו אותו **בריק**, בעורות שלא עיבדו אותן בעפצי לשום ספר תורה ועד עכשיו לא יצאו מתורת נבילה, וכו'... שאין ספר תורה כשר לקרות בו עד שיכתוב אותו בעורות שעבדן בעפצי לשמה על גבי שער והוא פירוש ספר, וכו'... מפני שאין כותבין דברי קדש אלא בשעבדן בעפצי ויצאו מתורת נבילה, וכו'... וכך הלכה בשתי הישיבות ובכל ספרים ראשונים הישנים, שמימות משה ועד עכשיו, לא נהגו לכתוב בריק זה אלא משנים מועטים, **מפני שמנהג שמד הוא**, שגזרה אדום הרשעה שמד על ארץ ישראל שלא יקראו בתורה, וגנזו כל ספרי תורה מפני שהיו שורפין אותן, וכשבאו ישמעאלים לא היו להם ספרי תורה ולא היו להם סופרים שיש בידם הלכה למעשה כיצד מעבדים את העורות ובאיזה צד כותבין ספרי תורה, והיו לוקחין **ריק** מן הגוים שעשו לכתוב בהן ספרי עבודה זרה, והיו כותבין ספרי תורה ומחזורין מפני **שהוקל החומר עליהם בדמו ובכתבו**. אמרו חכמינו ז"ל: אסור לקרות בספר תורה שלא נכתב כהלכה למשה מסיני ואסור לברך עליו וכל המברך עליו הרי זה מברך ברכה שאינה צריכה מפני שאין כשר לקרות בו,

שאפילו חסר דבר אחד ממה ששנו חכמינו ז"ל - יגנו, וכו'.
עכ"ל.

הרי לך שהכירו הגאונים עיבוד שלא בעפצים, ושהיו משתמשים בו הישמעאלים, ושמו **ריק** (ולפעמים נקרא רק או דק) אשר מכורח הגזירה ותוצאותיה השתמשו בו, ולא התיר להם הגאון הנ"ל לעשות כן אפילו בדיעבד!

גם בספר העיתים **לרבי יהודה אלברצלוני** (מובא ברא"ש הלכות ס"ת סימן כב') מעתיק את דברי **רב נטורנאי גאון**, אשר חוזר על תורף דברי בן בבוי אך מתיר בדיעבד, וז"ל:
הוו יודעים שעיקר קלפים שאתם אומרים, לא הכשירו רבנן דתרתני מתיבתא לכתוב בהן ספרי תורה ולקרות בו בציבור. ולא התירו אלא מר רב משה מחיפה [צ"ל מחסיה] ז"ל בלבד הוי קרי לה"דק" קלף, ולא קלף ניהו, חיפה שמיה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ וכו', מיהו בשנים אלה כיון שאין מי שיודעים לעשות אותו גויל כתקנו, וכי אתו לעפוצינהו טורחין הרבה, ורוב הציבור סומכו עליו כדאשכחן ד(ו)רב משה סמכו(ו) עליו, וקא קרו ביה ביה בציבור, **לבד מן המהדרין ומדקדקין דמצות לא קרו אלא בגויל כהוגן**. וכו'. אלא מיהו אתם שאין במקומכם מי שעושה גויל ולא דק {גויל- מעובד בעפצי כדין, דק-מעובד בסיד כמו שיתבאר לקמן, העורך} אם יש במקומכם ס"ת כהוגן השמרו וקראו בה בצבור ואם לאו-אל תשביתו קריאת ס"ת בצבור מפני זה, שהרי הכתוב אומר (תהלים קיט): עת לעשות לה' הפרו תורתך. ורבי יוחנן ור"ל מעיינין בספרי אגדתא בשבתא (גיטין דף סב) וסמכי אהאי קרא, אף אתם עשו ס"ת מן דק אע"פ שאינו מעובד לשמה. דמר רב משה גאון כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק וכ"ש על דרך שאמרנו עת לעשות וגו'. **אבל אם יש לכם יכולת להחזיר את יריעות הדק לידי מתוח ולהעביר עליהם סיד לשמה**, הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה. ואם אין יכולת לעשות כתבו בו ואף ע"פ שאין מעובד לשמה: עכ"ל.

רב האי גאון נצרך גם הוא לענות לשואליו על כשרות עור שאינו מעופץ וזוהי תשובתו (תשובות הגאונים הרכבי ס"ג):

ואהא דתניא הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף מזוזה על דכסוסטוס , קלף במקום בשר דכסוסטוס במקום שער. יפרש לנו אדוננו אם קלף ודכסוסטוס הנזכרין כאן, הן מן הגוילין המעובדין במי מילין ובצואת כלבים ובמלח, או כמו שעושין כאן - מביאין עורות ומולחין אותן, ושוהין במלח כשנים שלשה ימים, ואחר כך שורין אותן במים **ובסייד** ומעלין אותן וכו'.

כך ראינו, כי זה ששורין אותו **בסייד** ובמים, לא ממנו קולפין קלף ודוכסוסטוס. אלא הכשר לקלף - **דעפיץ**, כמה שכתבתם במי מילין ובצואת כלבים ובמלח, ואחרי כן שפין אותן בתמרים ובקמח שעורים, וקולפין אותו ומעבדין את הקלף בעפצא לשמה וכותבין פרשיות שלתפילין על מקום בשר, וכורכין אותו באותו דוכסוסטוס שנקלף ממנו. עכ"ל.

בתשובה(שם) סימן **תל"ב** נשאל רב האי :

מקום שאין בו מי שיודע לעשות לא גוילין ולא 'רק', והוצרכו לכתוב ספר תורה ומצאו 'רק' שבא ממקום רחוק – יש להן רשות לכתוב באותו רק ספר תורה דלא מיעבד לשם ספר תורה או לא? {שים לב, דלא נשאל כיצד לנהוג לכתחילה כמו בתשובה ס"ג, אלא במצב של דיעבד, שלא רק שלא מעובד כראוי אלא אפילו כוונה לשמה אין בו, כיון שכנראה נעשה ע"י גוי} עונה רב האי: הווי יודעין שעיקר 'רק' שאמרתם לא הכשירו רבנן דתרתין מתיבאתא לכתוב בו ספר תורה ולקרות בו בציבור. ולא היה מתירו אלא מר משה גאון מחסיה ז"ל בלבד, והווי קרי ל'רק' קלף. ולא קלף נינהו אלא חיפה שמה, דמליח ולא קמיח ולא עפיץ. אלא מיהו עכשיו בשנים האלה כיון שאין מי שיודע לעשות אותו גויל כתקנו, וכי אתו לעפוציה טרחין הרבה, ורוב הציבור כי אשכחן קולא דמר משה גאון סמכו עליו וקא קארו ביה בציבור, לבר מן מהדרין ומדוקאני דמצות דלא קארו אלא בגויל כהוגן. ולענין עיבוד לשמה, רבנן דתרתין מתיבתא ס"ל דמאי דלא לשמה מעיבד, לאו כהוגן הוא ופסול מלקרא ביה בציבור. וכו'. עכ"ל.⁴

⁴ לאחר זמן מצאתי בספרו של הרב חימי שליט"א בשם רב נטרונאי גאון (ברודי-אופק) סימן רס"ה ז"ל: רב נטרונאי, וששאלתם יריעות שלנו וקלף שלנו מעובדים בסייד כשרות או פסולות? כך ראינו קלף, כיון שעבדו לשמה, אעפ"י שלא עיבדו בצואת הכלבים ובעפצא-

מדברי רב נטורנאי גאון ורב האי גאון, למדנו שהירקי היה מעובד במלח ובסיד⁵, ולמרות שהסיד מוסיף בתיקון העור על המלח, אפילו לכלל גדר קמיח לא בא, ועדיין קוראו חיפה. כדברי רב נטורנאי גאון מובא בספר **האשכול** (הלכות ס"ת דף נו.) בשם **רב שרירא גאון**: ואמר מר רב שרירא: האי בקלף איני יודע, טעה בה אדם גדול וחשב כי קלף הוא "רק", ולא הוא,

כשר, אבל יריעות צריכות עיבוד לשמן וצריכות עפצים. עכ"ל. וחלוקת הדין בין יריעות של ס"ת לבין תפילין לא נתברר מקורו או סברתו של הגאון בזה.

⁵ ת"ח אשר עיינו בכתוב כאן ובדברים במקורם, הקשו קושיא: איך יתכן שהגאון הפוסל עיבוד סיד, יורה לשואליו להביא את היריעות לידי מיתוח ולהעביר עליהן סיד לשמה ומסכם – ויצאתם ידי עיבוד לשמה?! אלא בודאי שמה שפסל היה 'רק' מליח בלבד ואם הוסיפו סיד יהיה כשר לכתחילה (וכך הבין בספר 'מאיל המילואים' רע"א אות ו'). עד כאן קושייתם. אמנם המעיין בכללות דברי הגאונים ובעיקר בדברי רב האי, יבין כי השואלים שאלו על הקלפים הנפוצים בזמנם, שהיו מעובדים בסיד והם הקלפים הפרסיים או הישמעליים, ולא הורו להם לכתחילה לעבד בסיד, אלא כיצד שלא תשכח תורת עיבוד לשמה. שאף על פי שמותר, משום עת לעשות לה', לכתוב ולקרא בספרים אלה, שנעשו עורותיהם ע"י גויים, כל מה שאפשר לתקן יותר צריך לתקן. והורה להם הגאון כיצד לתקן את ענין 'הלשמה' ואף על פי שפסול מעיקרא-ורק משום עת לעשות לה' ומהיתרו של רב משה גאון, ניתן בדיעבד לקרא בהן. וכן הבין גם בטור יורה דעה סימן רע"א ז"ל: תשובה לגאון לענין עיבוד לשמה וכו'. וכן הסופר החשוב מהר"ם זבארא ז"ל, בספרו "מלאכת סופר", בפרק משפט העורות אות יב', שהעתיק דברי רב האי ונתן כותרת: **תשובה לגאון בענין עיבוד לשמה בשעת הדחק**. ועוד יש להדגיש, כי מאחר והיתה קיימת בעולם שיטת העיבוד בסיד, כמבואר בדברי הגאונים, לא מסתבר שהיו כותבים על עורות פחותים מזה, ועוד שמבואר בספרי היסטוריה שקלף מעובד בסיד היה קיים מאז ימיו של תלמי מלך מצרים, שזה עוד בימי בית שני.

ועוד ראה זאת מצאתי כתוב בספר **המכריע**, סימן ו' ז"ל: וכך מצאתי כתוב בתשובת הגאונים, שרב משה גאון צדוק"ל היה אומר הדק שהוא נקרא בלשון ערבי רק, והוא עשוי בסיד, הוא הנקרא קלף בתלמוד, ועושין ממנו ס"ת. וראיתי שהשיבו לאותן שאין להן מי שיודע לעשות גוילים או דק ומצאו דק שבא ממקום רחוק אם יש להם רשות לכתוב באותו הדק ס"ת דלאו מיעבד לשם ס"ת או לא, ואמרו כי זה הדק קורא רב משה גאון דמתא מחסיא קלף, והוא מליח ולא קמיח ולא עפיץ. ואם יש לכם יכולת להחזיר את יריעות הדק לבית המיתוח ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה – הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה. **מכאן מתברר כי זה הדק הוא עשוי בסיד ורבינו משה גאון קורא לו קלף, והן הן קלפים שלנו העשויים בסיד וכו' עכ"ל.**

וכך הבין **בביאור הלכה** סימן לב' ד"ה בתחילת, ז"ל- ולענ"ד נראה דהאי דק המוזכר שם בתשובת הגאונים, היינו קלף ממש, וכן מוכח שם מדברי הטור וש"ך שם בתחלת הסימן. דלא נוכל לדחות דהטור איירי ג"כ בקלף שלא ניתקן כל צרכו במליח לבד או במליח וקמיח ולא עפיץ, דזה לא היה מתיר הטור באם אין יכולת וכו' אפילו במקום הדחק וכו' עכ"ל. וכן הבין ה**ט"ז** ביו"ד סימן רע"א ס"ק ג' ז"ל- ואין תימה, אם נגמר עיבודו, מה יועיל עוד סיד, שסיד ממשיך את פעולתו על הקלף עד בלי די. (עיין לקמן בדברינו עמ' 19).

אלא "רק" בלשון חכמים חיפה, דמליח ולא קמיח ולא עפיץ, והיינו "רק", דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ, איקרי קלף ולא חזי לנא מעולם ספר תורה דקלף ולא מצוה מן המובחר למעבדיה. וד"רק", שהיא חיפה, הכשירו מר רב משה ולא הודו לו חכמי דורו כמו מר רב יוסף גאון בן מר רב רבי ולא חכמי ישיבתו כמו מר נחשון ואף אשר אחריהם. ... והכל מודים דעבוד לשמה מצוה מן המובחר אע"ג דאית ביה פלוגתא, וכלהו רבנן לא עבדי תפלין אלא מקלף מעובד לשמו. וספר תורה יש שמקילין בה, ולעולם עבוד לשמה עדיף. ומר רב משה היה מכשיר "רק", והיה מכשיר אינו מעובד לשמה, ולא היו מודים לו בני דורו, ובמקום הדחק כדאי מר רב משה לסמוך עליו, **עת לעשות לה' הפרו תורתך**. ואם יש יכולת להחזיר את יריעות "רק" לידי מתוח ולהעביר עליהן **סיד לשמן** הרי יצאתם ידי עבוד לשמן, ואם אין יכולת לעשות כן כתבו בו, ואע"פ שאין מעובד לשמה, וקראו בו בצבור: .... וששאלתם היאך עמלין אצלנו בגויל? וכמה שבהא בסייד? וכמה שבהא בחורף ובקיץ? וכמה צריך לכל עור ועור מצואת כלבים? ואיזה קמח של חטים או של שעורים? וכמה קמח וכמה מים? והיאך מטילין עפצים? כך עושין, (עורות של גוילין אצלנו מביאין), עורות יבשין שמשירין את צמרן ושורין אותן במים לבדן עד שישרו ויהיו רכין, ואחר כך מטילין אותן לבור העשוי להם, ומטילין לתוכו מים ומעט צואת כלבים בלא שעור, ומעט מלח, וסותמין את פי הבור, ומשהין אותו בקיץ יום אחד, ובחורף ג' ימים, ואין משהין אותו יתר מזה כדי שלא יתעכלו, ומוציאין אותו ובודקין אותו מפני הקרע, ואם יש בם קרע תופרו, ומניחין אותו על מלבן של עצים המוכנים להם, ומביא מים חיים ומדיחן יפה יפה, ומביא עפצים הרבה ושוחקן, או טוחנן יפה יפה, ונותן לכל עור ועור שלישי ליטרא של בגדאד, וטח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדים, ומזלף עליהם מעט מים, ומעדיף למקום שער עפצים יותר ממקום בשר, ועושה לכל עור ועור פעמים ביום, ופעם שלישי טח את יתר העפצים, ומעמידן בשמש כדי שיתלבנו, ועוזבן עד שיתיבשו, ומנפצן לאחר כך וחותרכן. עכ"ל.

לסיכום –

כל הגאונים הכירו עיבוד עור בסיד⁶, אך מלבד מר משה, גאון מחסיה, שקראו קלף, קראו לו כולם חיפה, שאפילו לכלל דיפתרא לא בא. ולא התירו לכתוב בו אלא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך.

ומפורש מצאנו **בשו"ת בעלי התוספות**, סימן טז', לגאוני נרבונה (מובא אף בכלבו סימן כ'), וכן תשובה באותו עניין ובסגנון דומה כתב רבי אברהם הירחי בעל "המנהיג" לחכמי אורוגון, וכן נמצא כתוב **במנהגי דורא** ישנים **ובמנהגים דבי מהר"ם** – (שניהם תלמידי מהר"ם מרוטנבורג): וזאת התשובה השיבו גדולי נרבונה ע"ה על זאת השאלה וזהו לשונם: אך זה תשיב אל דעתך, וכי ספר תורה שאנו קוראים בו ושאונו עומדין מפניו מעובד הוא **כהלכה למשה מסיני**, **דמליח וקמיח ועפיץ**? ומפני מה אנו מברכים עליו וקוראים בו? אלא, שאנו סומכין על דברי הגאונים ז"ל, שאמרו שאין בינינו מי שיודע לעבד העורות כהלכה למשה מסיני ורוב ספרי תורה שלנו עשויין מאלו העורות שאינן עבודין כהלכתן⁷, ומוטב שתעקר מצות העיבוד ממקומה ולא נתבטל מקריאת התורה, וכו'... אין הכי נמי, באותן ספרים [ישובי ספר הנמצאים בגבול – העורך] (וי"ג-כפרים) שהם מקומות רחוקים שאין להם ספר תורה, מוטב שיקראו בחומשין הכל כקריאת ספר תורה בשלשה או שבעה ויברך כל אחד כתיקונו שלא יתבטל מקריאת התורה, עכ"ל.

הרי לנו שגם חכמי צרפת שהיו תלמידי התוספות לדורותם, ואף תלמידי מהר"ם מרוטנבורג, ההולכים דרך כלל בשיטת ר"ת, מודים לדברי הגאונים דוקא, ולא לדבריו, בסיבת הכשר

⁶ ועוד נסביר לקמן, שכל עיבוד מתחיל בשריית סיד והוא עומד היום במקום 'קמיח', וא"א להגיע כלל לשלב עיבוד בעפצים לפני שלב הסיד.

⁷ ובודאי שאין לומר במליח בלבד עסקינן, שכן בנרבונה (דרום צרפת) אתריה דר"ת הוא וגאוני נרבונה תלמידיו היו, ובודאי היו סומכים עליו ומעבדים בסיד, וכמו שמובא בספר המכריע (בעל התוס' רי"ד-איטליה) ומעיד הראב"ן (גנזי ירושלים עמ' קי"ב) שבכל אירופה (שלפני 850 שנה) עיבדו קלפים בסיד. אמנם ראיתי בספר **כלבו**, סימן כ', שהיו מקומות בהם כתבו על קלף מצה בלא עיבוד כלל. עיי"ש.

עיבוד סיד⁸. ולא זו בלבד, אלא קובעים שהעיבוד בתהליך מליח קמיח ועפיץ – הוא הלכה למשה מסיני (!) ואינו ענין של "עצה טובה" או מנהג המקומות.

הנה לך, שמצאנו בדברי הגאונים "טעמא אחרינא להיתרא", ו"אשר ראינו הגדנו", כבקשת רבנו תם במחזור ויטרי, שהמציאות שהייתה בימיו לעבד עורות בסיד, היא תוצאה של אותה גזירת שמד שגזרה מלכות אדום בארץ ישראל, ולא משום עדיפות עיבוד זה על עיבוד עפצים.

ולאור כל דברינו - בימינו אלה, שאין גזירה ולא שמד, מדוע נמשיך לעבד בסיד?⁹
וא"ת הלא פסק לנו מרן כדברי ר"ת, והכשיר הסיד לכתחילה, ומה לנו לבוא ולהרהר אחריו – שלש תשובות בדבר:

א. מרן לא פסק לנו שרק סיד כשר, ואפילו לא פסק שסיד עדיף, אלא השאיר לנו את שתי האפשרויות פתוחות, והבוחר יבחר.
ב. פסק השו"ע נשען על דברי ר"ת, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, וכמו שר"ת לא אמר את דבריו אלא כדי להסביר את המציאות הרווחת, ואחרי הכל – אין ולא ורפיא בידיה- אף דברי השו"ע ידונו כך.
ג. טענה הנ"ל יכולה היתה אולי להתקבל אלו לא הביא מרן את טעמו של הרמב"ם לעיבוד בעפצים וכלל סיד עמו, ואז היינו

⁸ אין אנו מביאים כאן דעות ראשונים כדי למנותם ולומר- הלכה כרבים, כי רבים הם ההולכים בשיטת ר"ת והם: ספר התרומה, ואורחות חיים, והיראים, ואור זרוע (ח"א הלכות תפילין תקלה), סמ"ג (עשין סימן כה), ורבנו ירוחם (תולדות או"ח נתיב ב' ח"ב ד"ז טור ג') ועוד, אלא על מנת להתייחס לתוכן דבריהם. ועוד **שמהריב"ל** בחלק א' דף ג' מוכיח שיש לחוש לדברי המיעוט לענין הלכה למעשה לכתחילה באיסורי תורה, מפני שאינו רוב גמור, כיון שלא נחלקו פנים בפנים (כך כתב בשו"ת סבא קדישא- אלפנדרי זצ"ל).

⁹ ואעפ"י, שבספר **שו"ת מן השמים**, סימן ו', כתב וז"ל- ועוד נסתפקנו על ספרי תורה שאינן עפוצין אם ראויים לברך עליהם, כי יש מהחכמים שמכשירין ואומרים כי עבוד שלנו טוב וחזק בעבור הסיד שמשימין בו, והכתיבה מתקיימת בו יותר משל עבוד העפצים, ויש אוסרין לברך עליהם, ושאלתי הלכה כדברי מי. והשיבו: האלהים, אמר רב כשר הוא לכל ישראל. עכ"ל. ידוע הכלל ש"לא בשמים היא".

אומרים שמא טעם אחר יש למרן בעיבוד, וכמו שמהני עפצים כך מהני הסיד. אמנם מכיון שאמר (יורה דעה, סימן רע"א סעיף ב'): צריך שיהיו מעובדים בעפצא או בסיד וכיוצא בו **מדברים המכווצים העור ומחזקים אותו**, שמע מינה שקבל דעת הרמב"ם בקשר למהות העיבוד, שהוא לכווץ ולקבץ העור ולחזקו (ולא רק להכשירו לכתובה). וא"כ - ניתן בקל לבדוק אם אמת הדבר שסיד כיוצא בעפצים, ותכונתו לכווץ העור אם לאו. ואם אין תכונתו לכווץ ולחזק, לא אנו חולקים על השו"ע, אלא המציאות היא שחולקת.

והנה - ממה שהתברר אצל מעבדי עור בכל העולם, שבקיאים בתהליכים הטבעיים המתרחשים בעור בהשפעת חומרים שונים, הן מפיהם והן מפי כתבם, מהו טבע הסיד ותפקידו בתהליך העיבוד, ומהו טבע העפצים ותפקידם בתהליך זה, הוא כי חומרים אלו שונים זה מזה, **והפפיים** זה מזה בתכלית ואין שום דבר משותף בתכונותיהם.

וזאת למודעי, כי מלבד עיון בספרים מקצועיים, כתתי רגלי אל בתי המלאכה לעיבוד עור וראיתי כל הנעשה שם, הטרחתי על העבדנים בחקירות ודרישות על כל שלב ושלב ועל כל החומרים, עיבדתי עור בעצמי מהחל ועד גמירא, ואף אני כותב על קלפים אלו הלכה למעשה. כך שבעל כרחי הפכתי מומחה לנושא זה ויכול אני להעיד מכלי ראשון על אמיתות הדברים שאכתוב לקמן.

ומה שהתברר לנו הוא, שהעור מורכב מסוגים שונים של חלבונים ושומנים המונחים בשכבות וארוגים זה בזה. תהליך העיבוד מטרתו לשמר את העור למשך שנים רבות ולהקנות לו עמידות הן בפני פגעי האקלים, כגון רטיבות או יובש, והן בפני תהליכי ריקבון הפוגעים בכל חומר מן החי והצומח. כמ"ש **בפירוש המשניות לרמב"ם**, שבת פ"ז משנה ב' וז"ל:

וענין העבוד, חזוק הדברים הרפים כדי שלא יפסדו במהרה וכו'. עכ"ל.

במשך תהליך העיבוד מופרדים מן העור חלקים חיצוניים ופנימיים אשר מפריעים לתהליך השימור או שאינם נחוצים במוצר הסופי, כגון שכבת העור העליון (אפידרמיס), שערות,

קרומים ושומנים מהצד הדבוק בבשר, חלבונים ושומנים תת עוריים.

תהליך הפרדה זה נעשה ע"י השריית העור בתמיסת סיד, אשר עפ"י חכמת הטבע נקרא **חומר בסיסי (אלקאלי)** {הסיד איננו חומר טבעי, אלא הוא נוצר כתוצאה משריפת סלעי גיר בכבשן האש, מעל ל-1000 מעלות, וכך משתנה ההרכב המולקולרי שלו} ותפקידו, עפ"י טבעו, להמיס את שכבת העור העליונה ואת שרשי השערות, להמיס ולעכל שומנים וחלבונים תת עוריים לרפות ולנפח את העור באמצעות ספיגת יתר של המים לתוך תאי העור. שלב זה נחוץ כשלב הכנה ואיכשור, הוא 'מרוקן' את העור ומנקה אותו, ומאפשר חדירת החומרים העפציים בשלב הבא. בזמן התלמוד היה שלב זה נעשה באמצעות שרייה במי שעורים, הלא הוא שלב ה'קמיח'.

עורות במי שעורים

לאחר שרייה זו נשטף העור במים, והסיד וכל המנויים לעיל נשטפים החוצה עם המים.

עתה העור הוא ספוגי, נפוח מכפי מדתו ומלא במים. מניחים אותו לייבוש לזמן מה, ובעודו לח שורים אותו בתמיסת חומרים עפיציים שמקורם בקליפות עצים שונים, השייכים עפ"י הטבע לסוג **החומרים החומציים (אסיד)**, אשר תפקידם בתהליך העיבוד למשוך מתוך העור את עודף הנוזלים, לכווץ את סיבי החלבון הנותרים, באמצעות שינוי מבנה כימי ומרחבי של מולקולות החלבון (דנטורציה בלע"ז), ובכך לסגור את החללים שנוצרו במרקם העור כתוצאה מעיכול החלבונים והשומנים ע"י הסיד.

תהליך זה הוא הגורם שימור לעור, מחזק אותו ומקנה לו גמישות לאורך שנים.

סומק-עץ אוג הבורסקאים

עפצי אלון (החורים מעידים על יציאת הצרעה מתוכם)

בלוטים- פרי עץ אלון

הקראץ' [נהגה-גאראד] -שיטת היאור\הנילוס

כאן המקום להסביר את המושגים-כיווץ ו-חיזוק, אשר רוב העולם טועים וסוברים כי הקלף אשר משתמשים בו לכתיבת סת"מ מכווץ ומחוזק ע"י היבוש והמתיחה שלאחרי העיבוד בסיד. וטעותם ברורה, שכיווץ וחיזוק הן פעולות שאמור החומר המעבד עצמו לפעול על העור, כמ"ש הרמב"ם- עפצא וכיוצא בו מדברים שמקבצים את העור ומחזקים אותו וכו'. ועוד יש לשים לב, שעור המעובד בתהליך עפצי, כגון עור רצועות התפילין, דווקא רך וגמיש.

הכיווץ שגורמים החומרים העפציים לעור, פרושו, כיווץ כימי של שרשראות חלבוני העור, בדומה למה שעושה חום לחלבון הביצה (בלע"ז נקרא תהליך זה-דֶּנְטוּרֶצְיָה, שינוי מהמצב הטבעי).

הרוצה לראות תהליך של כיווץ חלבון ע"י חומר עפצי, יקח חלבון ביצה נוזלי ויוסיף לו חומץ או מיץ לימון או יין יבש לבן. וכדי להשוות, אפשר מכנגד, להוסיף אבקת סיד לחלבון.

מכל זה, הראת לדעת שסיד ועפצים חומרים המנוגדים זה לזה בטבעם, ופעולתם על העור שונה לחלוטין זה מזה.

יתרה מזו, לטענת העבדנים, וכפי הנראה לעינים, אם לא יעבור העור תהליך עיפוץ, למרות שעובר תהליך שרייה בסיד, יתחיל להירקב תוך ימים ספורים אם ישאר לח או יבוא במגע עם מים.

ועוד עיין רש"י במסכת שבת דף סו ע"א ד"ה סנדל של סיידין: מוכרי סיד וכשמתעסקין בו נועלין אותו, ושל עץ הוא, מפני שהסיד שורף את העור. עכ"ל. הרי לך שסיד מזיק הוא הן לעור האדם והן לעור מעובד, שהרי בשל כך לא נועלים נעלי עור בעבודה עם סיד.

ועוד ידוע שמשתמשים בסיד להמסת עור ועצמות בתהליך יצור הגילאטין, ואף יש שציוו לשים בקברם סיד למהר עיכול הבשר (פלא יועץ-קבורה).

עיבוד עור בסיד

אבקת סיד

כן ידוע שאם ישאר העור בתמיסת הסיד יותר זמן מן הראוי - יתעכל וימס. לעומת זאת שרייה בעפצים יכולה להמשך חודשים מספר, תלוי ביעודו של העור המעובד.

א"כ כיצד יקרא עיבוד בסיד "עיבוד של קיימא" כמו שהרמב"ן הגדיר עיבוד? ואיך יהיה הסיד "מהני כעפצים" כדברי רבינו תם?

ואולי נוכל לתלות שכחשו לו העבדנים לר"ת, כמ"ש בעל מוסף הערוך בעניין הדוכסוסטוס (עיין שם), או שמא באמת לא היו בקיאים, באותו הדור ובמקומו, בעיבוד עור בעפצים לצורך כתיבה.

הרמב"ם, בהלכות ספר תורה פ"א הלכה ו', והלכה ז', העתיק שיטת התלמוד דבעינן מליח, קמיח ועפיץ. ואע"פ שכתב: בעפצא וכיוצא בו מדברים שמקבצים את העור ומחזקים אותו וכו', לא הייתה כוונתו לסיד (כמו שהבין מדבריו השו"ע או"ח סי' לב סעי' ח, וביו"ד סי' רע"א סעי' ב'), שכן בכל תשובותיו פסל לחלוטין קלף הנקרא **רק**, שלא עובד בעפצים אלא בסיד, והשווה ס"ת שנכתב עליו, לאחד מן החומשים.

וז"ל **בתשובה קנ"ג** (הוצאת מקיץ נרדמים):

ואלו העורות הנמצאים בזמננו הידועים בצורתם, אסור לכתוב בהם דבר, לא ספר תורה ולא תפילין ולא מזוזה, **לפי שהם עורות שאינם מעובדים עיבוד שלם, לפי שהם לא עפיץ**. ואם עיבדו אותן בדבר מכווץ כגון עפץ ואלקרץ' וכיו"ב, אז יקרא קלף וכו'. עכ"ל.

שיטת היאור - אל קראץ'

וכן בתשובה **קסב** (שם):

ספר תורה שנכתב על זה **הרק** הלא מעובד – פסול. והוא במדרגת מצחף מכלל המצחפין לתורה או חומש מן החומשין, שנאמר עליהם: אין קורין בחומשין מפני כבוד הציבור. וזהו שאמרנו, שמאחר והוא 'רק', אין תועלת לתפרו במשי או בגידים **שהרי אינו ספר תורה** אלא כחומש, וכו'.

ועוד **בתשובות הרמב"ם** בתוך דבריו לחכמי לוניל (בלאו סי' רפט עמ' 541) ... אם האמת כמו שמקצת גאונים אומרים שהקלף הוא החלק העבה מן העור שעל הבשר **שקורין הערביים "רק" ועושין אותו בסיד** ועושין לו שני פנים וכו'. הרי לך, שהרמב"ם עונה לחכמי לוניל, צרפת, אתריה דר"ת, ששם עיבדו העור בסיד, ושולל עיבוד זה מכל וכל. ובודאי שאין לומר

ששאלו אותו על עור המעובד רק באופן של מליח וקמיח, שאין מי שמכשיר כזה עיבוד, ועוד שזהו עור פחות שלא היו משתמשים בו לכתיבה. ואם על מליח וקמיח שואלים חכמי לוניל, ולדעת הרמב"ם כשר עיבוד בסיד – מדוע לא כתב להם כך? (ועוד עיין הערה 4 ו-5).

ואחרי הודיעי אותך כל זאת, תגדל התמיהה על מנהג הסופרים, שהעלנו בראש דברינו, ותחול גם על פסקו של השו"ע, שהעתיק דברי הרמב"ם והכניס בהם בהשוואה אחת את עיבוד הסיד, שמקורו בדברי ר"ת, וכנ"ל.

ואף כי עולה מדברי, כי ר"ת, שהיה מגדולי הראשונים, לא ידע מציאות החומרים וטבעם, ואף מרן השו"ע נמשך אחרי דבריו בלי ידיעת המציאות, הדבר יתכן, ואף אינו סותר ח"ו גדלותם ויקר ערכם. שהרי אמרו במסכת חולין דף נז ע"א וז"ל: חזקיה אמר אין ריאה לעוף וכו' מכלל דחזקיה סבר דלית ליה. אלא אמרי במערבא משמיה דר' יוסי ברבי חנינא מדבריו של **בריבי** ניכר שאינו בקי בתרנגולין. ומפרש רש"י: **של בריבי**: חזקיה שהיה גדול בדורו.

ועוד שם דף נז ע"ב וז"ל: אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה והיה עושה דבר להוציא מלבו של רבי יהודה. שהיה רבי יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה. ותרנגולת היתה לו לרבי שמעון בן חלפתא, שניטלה נוצה שלה. והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים, וגידלה כנפיים האחרונים יותר מן הראשונים. עכ"ל.

הרי לנו שתי ראיות על חכמינו שלא היו בקיאים במציאות והתכוונו לפסוק הלכה. ועוד ראינו שאפשר להוכיח על פי ראיות טבעיות את טעות הסברא.

ועיין שו"ת **חתם סופר** חלק ב (יורה דעה) סימן קסז: כל זה כתבו תוסי לפי הבנתם, וכן רש"י ז"ל פ"י סוגיה דפרוזדור לפי מה שצייר מהר"ם לובלין, הכל לפי שכלם. אבל אחר בקשת המחילה מרבתינו הקדושים, לא צדקו דבריהם בזה. כי האמת עם הרמב"ם כאשר יעיד הניסיון עפ"י חכמי וספרי הניתוח אשר לפנינו מספרי בני ישראל, כמו מעשי טוביה וספר שבילי

אמונה. ושם במעשה טוביה יש טעות קצת בציור הלול ויש לפני עוד ספרים מדויקים מרופאים מומחים אשר לא מבני ישראל המה בכמה וכמה ציורים. כולם יעידון ויגידון כהרמב"ם ז"ל ומיניה לא ניזוע גם שאלתי רופאים וכך אמרו לי וכו' עכ"ל .

ועוד ראיתי בירחון "אור תורה", אב תשע"ד, בשם הרב מאיר מאזוז שליט"א , על מה שכתבו התוספות, בחולין קג ע"ב, ד"ה חלקו – שיעור כזית חצי ביצה עכ"ל, שהם לא ראו זיתים מעודם, והביא שם ראיות לכך כי בארצות אשכנז לא היו מצויים זיתים. ועוד לו בקונטרס "בין השמשות" כמה דוגמאות לחוסר ידיעתם בכמה ענינים של מציאות, וסיים: ואין אחר המציאות כלום. עיי"ש .

הנה לנו כי יתכן וגדולי הדור לא יהיו בקיאים ואף יטעו בענין שבמציאות, ואף על פי שהביעו דעתם ופסקו כדעתם-אין לנו ללכת אחריהם אם התבררה המציאות לאשורה.

ועוד מוכרחים לומר שלא ראה מרן השו"ע את דברי הרמב"ם בתשובות הנ"ל (שלא ראה כלל תשובות הרמב"ם, א"א לומר עיין הלכות תפילין פ"א הלכה יא' בכסף משנה) והבין שדבריו ודברי ר"ת עולים בקנה אחד (ובודאי שלא ראה את תשובת חכמי נרבונא ותלמידי מהר"ם מרוטנבורג).

וכמו שכתב הרב עובדיה יוסף זצ"ל, בהקדמה לשו"ת הרמב"ם "פאר הדור": "... אם הדבר מבואר להיפך בתשובת הרמב"ם, יש לפסוק להלכה ולמעשה כדברי הרמב"ם, כי אילו ידעו מרן והאחרונים, שדעת הרמב"ם בתשובה להיפך מדבריהם, היו חוזרים בהם, ומבטלים דעתם מפני דעתו הגדולה וכו' אמור מעתה שכל שאנו רואים דבר הלכה בתשובת הרמב"ם שלא כפסק מרן והאחרונים, אנו אין לנו אלא דברי הרמב"ם, שאילו ראוהו מרן והאחרונים בודאי היו קובעים הלכה כמותו. עכ"ל מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל , בהקדמה שם.

{ ואע"פ שיש הטוענים שהתשובות לחכמי לונל, לאו מר בר רב אשי חתים עליה, לא עליהם בלבד סמכנו, וכנ"ל .

העולה מדברינו הוא -
כי עיבוד באופן של
מליח, קמיח ועפיץ הוא עיבוד כשר לכו"ע,
מה שאין כן עיבוד בסיד.

ואף דעתו של ר"ת, שנדחק להכשיר עיבוד בסיד ולהגדירו טוב מעפצים, לא נבעה אלא מהצורך לבסס את המנהג שנהג בימיו, שהיה שונה מפשט ההוראה העולה מהתלמוד, על יסודות איתנים.

וברירה לן שאילו היה רואה את דברי הגאונים ששנוי צורת העיבוד נכפתה עלינו ע"י גזרת שמד, כפי שמתואר בפרקוי בן בבוי, בודאי שהיה מודה להם ומתרץ את מציאות ימיו כמותם, משום עת לעשות לה' (וכמו שהבאנו דעת מנהגי דורא מאת ר' יצחק ב"ר מאיר הלוי ומנהגים דבי מהר"ם, תלמידי מהר"ם מרוטנבורג – לעיל עמוד 19. ועיין עוד הערה 1).

ואף אם תרצה לומר, שכבר נהגו בסיד וסמכו בזה על מר משה גאון ז"ל, ובתפילין על רב נטרונאי גאון (לעיל הערה 4), הכיצד נניח דעת כל הגאונים וכל הפוסקים שצעדו בעקבותיהם, שפסלו עיבוד זה אף בדיעבד, והכשירו אך ורק עיבוד בעפצים, אחרי שהתברר שגם בימים קדמונים נהגו המדקדקים במצות לקרוא בס"ת העשויין כהלכה בלבד, כמ"ש בספר העיתים, ואף המכשירים לא הכשירו אלא משום עת לעשות לה'.

וברור הוא שהמנהג גם אם הוא מבוסס, אינו חזק יותר מעיקר הדין אם אינו סותר לו, וכמו שמובא בשו"ע או"ח סימן קנח, הלכות נטילת ידים, סעיף יא וז"ל: מְבָרֵךְ קִדְּם נְטִילָה, שְׁפָל הַמְצוֹת מְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם עוֹבֵר לַעֲשֵׂיתָן. וְנִהְיֶה שְׁלֵא לְבָרֵךְ עַד אַחַר נְטִילָה, מְשוּם דְּפָעְמִים שְׂאִין יָדָיו נְקִיּוֹת, וּמְפָנִי כֶּךָ מְבָרְכִין עֲלֵיהֶם אַחַר שֶׁשִׁפְּשֵׁף יָדָיו, שֶׁכֶּבֶר יָדָיו נְקִיּוֹת קִדְּם שְׂיִטִּיל עֲלֵיהֶם מִם שְׁנֵיִם. וכתב ע"ז בביאור הלכה, וז"ל:

הנה מלשון השו"ע משמע, דמי שרוצה לברך קודם הנטילה אם ידיו נקיות- יוכל לברך, וכ"כ בב"י, דלא כדמשמע מלשון הטור

דאין לשנות, וכו', וע"כ מסתברא דהדין עם הב"י, דאין למחות ביד מי שירצה לברך קודם הנטילה, אם יודע שידיו נקיות, וכו' עכ"ל, הנצרך לעניננו.

וכן בענין העיבוד בעפצים, ודאי שהוא עיקר הדין, ומכיון שר"ת לא ערער עליו, אין סיבה למחות במי שינהג כך או להכריח המשך המנהג של עיבוד בסיד.

ומלבד זאת, מסורת העיבוד בחומרים עפציים נשמרה, לפחות לגבי ספרי תורה ומגילות, בקהילות צפון אפריקה-מרוקו ותוניס, וכן תורכיה עירק סוריה ותימן, עד עלותם אל ארץ הקודש. ומדוע עיבדו בעפצים אם התקבלה דעת ר"ת ללא עירעור? ומה גם שעיבוד בסיד קל מהיר וזול יותר, והכתיבה עליו נאה יותר?¹⁰

ועוד זאת מצאתי כתוב בספר "**מקדש מעט**", הלכות ס"ת סימן רע"א סעיף ב' אות כד' וז"ל: עתה נותנים העבדנים אחרי השרייה שבסיד עוד שרייה **בקליפי אילני יער החטובים**. ונראה מהפוסקים דאין זה מעכב. עכ"ל. הנה לך כי לפני 300 שנה [המחבר, הרב יונה לנדסופר חי בין השנים, תל"ח-תע"ג 1678–1712] עדיין היו מעבדים גם באירופה בחומר עפצי אחרי הסיד! ובודאי מדבר המחבר בעיבוד קלף לסת"מ (כנראה לא השפיעה השריה בקליפי האילנות על צבע הקלף שכן המחבר ז"ל לא ציין זאת).

לאור דברינו עד כה, נלע"ד להציע, שכיון שהיום מעבדים העור רק בסיד כדעת ר"ת, אם נוסף שלב נוסף של עיבוד בעפצים (או בחומרים כיוצא בהם, כדברי הרמב"ם, הרמב"ן והריטב"א), כדעת הגאונים והרמב"ם—יהיה בידינו קלף כשר אליבא דכו"ע.

¹⁰ יש מי שרוצה לטעון שאין לנו מסורת בעיבוד עפצים ולכן אין לעבד באופן זה. נלע"ד שאין לדבריו על מה לסמוך, שלא ראינו מי שמצריך מסורת בענין זה, ועוד שמלאכת עיבוד עורות אחת היא, ובכל העולם מעבדים הן בחומרים עפציים והן בסיד לצורך כתיבה, וחכמה זו מצויה ונפוצה וגלויה לכל העמים, ואפשר ללמדה גם מגוים. ואף מסורת שלנו לעיבוד בסיד, אינה מבוררת דיה, שכן קלפים שלנו מזדייפים, ושלחם לא. ועיין הערה 2.

ומדוע לא נעשה כן? הלא גם טענת "מוציא לעז על הראשונים" אין כאן, שהרי בודאי טוב עשו הראשונים, שהכשירו עיבוד בסיד, כמו שהם עצמם הסבירו- שלא תשתכח תורת הקריאה בציבור וכנ"ל, בתשובת חכמי נרבונא .

ועוד עיין בביאור הלכה, ד"ה-אם קנה וכו', סימן תרנו, שכתב וז"ל: ומ"מ באתרוג או לולב שיש בו חשש פסול [וה"ה בכל המצות כה"ג] שתלוי בפלוגתא דרבוותא, אף שההלכה דכשר, מכ"מ י"ל דבזה לכו"ע צריך לקיים הידור מצוה עד שלישי, לקנות אחר, לצאת כל הדעות [כ"מ מפמ"ג, ועיין בבגדי ישע שמחמיר עוד ביותר מזה] עכ"ל.¹¹ וכן עיין בט"ז (על שו"ע או"ח סימן רע"א סעיף יב) אות טו, וז"ל: נ"ל, דאע"פ שכתב (הרמ"א) ואין לשנות, מ"מ מי שחרד לדבר ורוצה לעשות כדעה ראשונה וליטול ידיו אחר הקידוש, אין לומר עליו כל המשנה ידו על התחתונה, ח"ו, אלא הוא יכול לומר אעשה כדברי הכל, ומי ימחה בידו, ושפיר עבד כנלע"ד: עכ"ל. וכדבריו פסקו החיי אדם והמשנה ברורה.

• דרך אחרת להבין דברי ר"ת ותלמידיו

יתכן ולר"ת הבנה אחרת בעיבוד הנצרך, ולראיה אצטט מדברי המרדכי, (הלכות קטנות למרדכי (מנחות) פרק הקומץ רבה רמז תתקנט) וז"ל: תפילין על הקלף מזוזה על דוכסוסטוס קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שער. פירוש אותו של צד השער

¹¹ וז"ל ספר "בגדי ישע" (הרב ישעיהו בן שמחה ווינר. יצא לאור פראג-תקלד): סימן תרנ"ו-סק"א: אם קנה אתרוג, היינו כשאנו וכו' - פי' שהראשון כשר עם כל המעלות רק בהידור החילוק, שזה שיעור מצומצם והשני גדול ממנו. אבל אם א' יש לו פטמא והב' אין לו, א"כ לכמה פוסקים מי שאין לו פטמא פסול - בודאי שיוסיף יותר משליש כי לענין הכשירו לא נאמר. אע"ג דרוב הפוסקים מתירין בחסר פטמא אם אין נחסר לגמרי, מ"מ מאחר שלקצת גדולי הפוסקים הוא פסול- צריך שיתן יותר משליש, וק"ל. עכ"ל.

נקרא קלף. של צד הבשר נקרא דוכסוסטוס. פי' רב האי גאון לוקחין עור וחולקין לשנים אותו של צד השער נקרא קלף ואותו של צד הבשר נקרא דוכסוסטוס. פירוש מקום בשר, ומעבד להו לתרווייהו במקום דיבוקם לצד הבשר. ולצד השיער לא מעבד להו, וכותבין שניהם על המעובד **שהוא הנאה וכו'.**

סוף דבר כתב ר"ת וז"ל: אומרים הגאונים גויל מעור שלם כמו שהוא, מעופץ לצד שיער, וכדאמרין בריש ב"ב גויל אבני דלא משפייא. ומצד הבשר **אינו נאה לכתוב** מפני גידי הבשר והשמנונית וכו'.

וקלפים שלנו דין קלף יש להם, שהרי עכשיו מסיר מהקלפים הגידים והשמנונית וקליפה דקה שקורין אשקרניר, וכשירים לכל דבר למזוזה ותפילין וס"ת. דעיבוד שלנו חשוב, **ועושה מקום הבשר נוח לכתוב וכו'.**

מדברי המרדכי רואים, כי תפיסת העיבוד שלו היתה להכשיר את העור לכתובה, ולא שיעשה שינוי מהותי במרקם החומר עד שיקרא בשם אחר. וממילא קל יותר להבין את דרכו שר"ת בהכשר הסיד לעיבוד הקלף, שהרי אין חולק שהסיד בודאי מכשיר הקלף לכתובה, ועושה אותו לבן ונאה. ולכן אין התייחסות לא אצלו ולא אצל תלמידיו על ענין כיווץ או קיבוץ העור, או חיזוקו. ואחרי כל זאת, עדיין נשאר הענין במחלוקת הפוסקים, בין אם בענין הסיד, אם פועל פעולת העפצים, אם בענין מהות העיבוד הנצרך.

לסיכום נראה לומר

שהיום, באין גזירה ולא שעת הדחק, וחכמת העיבוד בעפצים מפורסמת ומשוכללת מאד, וניתן לעבד את העור כהלכתו לסת"ם, ראוי לכל ירא שמים לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ולהעמיד הדת על תילה בקיום מצוה כמאמרה, ולרכוש לעצמו תפילין ומזוזות, מגילה וס"ת הכתובים על עורות, שעברו עיבוד בעפצים.

כדאי לדעת !

קלף מעובד במראהו בעפצים צבעו צהוב/קרם או חום בהיר,

ונבדל מאד מהקלף הלבן המעובד בסיד.

בלעדי!

אצל כותב מאמר זה ניתן לרכוש קלף המעובד בעפצים, למזוזות, תפילין מגילה וסי'ת, במרקם פנים נוח לכתיבה ולמחיקה, ובכל הגדלים. וכן גויל לסי'ת, מגילה, ומזוזות.

-דוגמיות של קלף ישלחו חינם לכל דורש-

❖ המעוניין לארגן שיעור ומצגת מעשית, לביאור והדגמת כל שלבי העיבוד (ללא תשלום) יפנה לכותב מאמר זה-

יהודה שָׁרֵז – 054-840-1323 – ירושלים

שו"ת ציבור עפצים

kalet je kaletni בעקבות כרסום הקונטרס

kalet je kaletni בסדר אניני

1. **שאלה** – בשו"ע כתוב שאפשר לעבד בעפצים או בסיד. סיד אני יודע מה זה. אבל מה זה עפצים?

תשובה – עפצים הינם גידולים הנגרמים ע"י צרעה שמטילה ביצה בעץ האלון. גידול זה מכיל חומרים הגורמים לעור להתכווץ ולהתעבד.

2. **שאלה** – סיד יש רק אחד. אבל עצי אלון יש סוגים שונים. מאין אתה יודע מאיזה סוג להשתמש?

תשובה – הגמרא במס' שבת דף עט. מכנה תהליך העיבוד בעפצים בשם: **עפיץ**, שמורה על התכונה הנדרשת מהחומר המעבד, ולא נדרש שימוש במקור מסויים של חומר זה. גם רש"י שם אומר - מתקנין אותו בשחיקת עפלים כמו שעושין כאן בשחיקת קליפת ארז שקורין טנא. מדבריו למדנו שאין חשיבות למקור החומר, שכן בצרפת לא משתמשים בעפצים, אלא

עפץ אלון. הניצן התנפח כתוצאה מעקיצת הצרעה.

בקליפות אלון.

3. שאלה- כיצד אתה יודע במדויק את התהליכים הנדרשים לעיבוד בעפצים, הלא אין לנו מסורת בזה?

תשובה – כמו יהודי טוב אחזיר לך בשאלה- מדוע אתה מניח שצריך מסורת? אני יודע שהמושג מסורת קשור לכשרות בהמות ועופות המותרים לאכילה. אך מנין לך שצריך בכל נושא שהוא?

ועוד, האם עבדני הקלף בסיד, יש להם מסורת? ויצרני הדיו למיניהם, יש להם מסורת? אני מבטיח לך שאין להם!

אבל לענות צריך, ולכן אומר לך שאני מסתמך על דברי הרמב"ם בהלכות ס"ת פרק א הלכה ז: ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחילקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין וכו'. הנה, שמפנה אותנו אל העבדנים בהווה. גם אני ואתה ברצותינו לעבד יכולים ללמד מלאכה זו מהעבדנים המצויים.

4. שאלה- מובא בספרים על עיבוד הקלף בסיד, סימנים לידע מתי העור כבר מעובד, כגון שהשערות נושרות בקלות. כיצד אתה יודע שאמנם העור כבר מעובד?
תשובה- מובא בגאונים כמה ימים לשהות בסיד או בצואת הכלבים ואח"כ כמה בעפצים, עיין במובאות במאמר שלי. מלבד זאת, הנסיון הוא העיקר. ואי אפשר להסביר במילים מה שהעיניים רואות, אך ההשתנות מדפתרא לקלף מעובד ניכרת בברור.
עוד כדאי לדעת, שהיום עבדני הסיד לא מסתמכים על הסימנים שמובאים בספרים כי העיבוד השתנה, שהיום מורידים שערות לא בסיד אלא בחומר אחר שאינו מעבד, ואח"כ שורים מס' ימים בסיד. כך שגם הם עובדים לפי נסיון, והניסיון נקבע על פי החוש.

5. שאלה- יש הטוענים כי כל עוד העור "מרשרש" סימן הוא שאין הוא מעובד כראוי.
תשובה- אין שום סימן המופיע בדברי חז"ל לעור שהושלם עיבודו. ותכונת ה"רשרוש" נובעת מקשיחות הנגרמת בשל כמה סיבות. אינני מתכוון להכנס לצד המקצועי, אך קשיחות זוהי תכונה מבורכת בקלף לכתיבה, ניסית פעם לכתוב על בד? לכן אני משתדל בדרכים שונות להקנות בדוקא קשיחות לעור, אחרי עיבודו.

6. שאלה- מדוע הקלף המעובד בעפצים בעל צבע צהבהב-קרם ולפעמים אפילו חום בהיר?
תשובה- תמצית עפצים צבעה חום כצבע התה, וזו התוצאה של שריה בתמצית זו. כל תמצית מן הצומח מכילה חומרי צבע החל מירוק וכלה בחום-סגול. יש מן החוקרים המיחסים לחומרי צבע אלו תכונות של שימור והגנה מקרני השמש.

7. שאלה- הרי לא חדשת דבר במאמר שלך. כל מה שכתבת ודאי היה ידוע לגדולי ישראל מאז ומעולם, ואף על פי כן לא הורו לעבד בעפצים! כנראה היתה להם סיבה טובה לכך, והנח להם לישראל.

תשובה- שאלה זו בנויה על הנחת יסוד שיש מקום לדיון אמוני בסוגיא הלכתית. אין כאן מקום לפרט אך זה אינו כן. אם כל הנתונים פרוסים בפני וכל המקורות האפשריים לפסיקת ההלכה ידועים, מה מקום יש להכניס את האמונה בצדקת דרכם של עם ישראל ושאינן הקב"ה מביא תקלה ע"י עמו וכו'? מה גם שסוגיא זו כבר נידונה ונפסקה ע"י הראשונים.

עוד אצטט מה שמובא בסוף דברי הרמ"א, שו"ע חושן משפט, סימן כה סעיף ב', וז"ל:
כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר אחרונים, דהלכה כבתראי מאב"י ורבא ואילך (מהרי"ק שורש פ"ד). אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע ליה הוי הדרי בהו. (מהרי"ק שורש צ"ו/צ"ד). עכ"ל.

וקרוב לודאי שלא ידעו התוספות מדברי הגאונים בענין זה.

8. שאלה- הספרדים קבלו הוראות מרן, ואין לזוז מפסקיו. והוא התיר להשתמש בסיד לעיבוד!
תשובה – שים לב! מרן הביא את הסיד כאפשרות אחת מתוך שתים. והבוחר באפשרות העפצים אינו סותר את הכלל שהבאת.

9. **שאלה** – לפי מהלך המאמר, עיבוד סיד הוא בדיעבד ורק משום "עת לעשות לה". בזה אתה אומר כי מרן השו"ע בהתירו לעבד בסיד, פסק בלכתחילה דבר שהוא בדיעבד! הייתכן?!

תשובה - שאלה מענינת. אמנם ראה כיצד פסק זאת השו"ע- הוא העתיק את לשון הרמב"ם, ובתוכה שילב את דברי ר"ת, אבל כאפשרות נוספת, כמ"ש- צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד (סימן לב סעיף ח). מדוע לדעתך לא כתב את הסיד ראשון, אולי בגלל שגם הוא סובר שיש מצב של לכתחילה ובדיעבד? עוד ראוי להעיר, כי לא יהיה כוחו של מרן יותר מכוחו של ר"ת, שהוא מקור ההלכה, והלא ר"ת בעצמו "אין ולא ורפיא בידיה".

10. **שאלה**- מה שפסק בשו"ע גם כשיטת ר"ת שמותר לעבד בסיד, אולי זה לכתחילה ותלוי במנהג המקום? ולפי זה כבר נהגו כל ישראל לעבד בסיד ואין לשנות מהמנהג לא להקל ולא להחמיר? ומה גם שאם נחמיר אנו מוציאים לעז על הראשונים.
תשובה- בודאי הנך יודע כי הרבה דברים שינו במהלך השנים בענין הסת"ם, למשל המשיחה, צבע השרלאק, שבשנים האחרונות החלו להחמיר בהם, וזהו חומרא ואף אחד לא טען שזה מנהג ישראל ושאנו מוצאים לעז על הראשונים וכו', ומדוע לא נחמיר גם בענין העיבוד? ואצטט כאן את השו"ע והרמ"א בסימן רע"א סעיף יב' בענין נטילת ידים בליל שבת קודם קידוש, ואת דברי הט"ז, ומשמם תשכיל יסוד חשוב מאד באופן הפסיקה במקום מחלוקת, אפילו במקום שנקבע מנהג כאחד מן הדיעות. וז"ל:

שו"ע סימן רע"א

(יב) אחר שקידש על כוס, נוטל ידיו ומברך ענט"י. ואם נטל ידיו קודם קידוש, גלי דעתיא דריפתא חביבא ליה, לא יקדש על היין אלא על הפת: [הגה - וי"א דלכתחילה יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין (הרא"ש ומרדכי פרק ע"פ (ורשב"א) והגה"מ פכ"ט, והטור). וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות רק בליל פסח, כמו שיתבאר סי' תע"ג]:
ט"ז, שם אות טו, וז"ל -

....ולמה נעשה לכתחלה כדעיה זאת, ולא נעשה כפי' רע"מ ורמב"ם, שבזה דברי ר"ב מיירי מכל גווני? ע"כ תמה הטור על מנהג הרא"ש שנהג כן כיון שיש פי' אחר מרווח מזה, ודי היה לנו לסמוך בדיעבד על הפי' הזה. וה"ק הטור: ואני תמה על מנהגו כן לכתחלה, שהרי צריכים אנו לדחוק אפי' אם נעשה כן בדיעבד, ולהוציא עכ"פ מפשוטן, ואנן נעשה לכתחלה להוציא דברי ר"ב לגמרי? ולא היה לו תימה על עיקר הפי' אלא על המנהג לעשות כן לכתחלה. ונראה להכניס עוד בכלל תימהון הזה, דאין מן הראוי לקבוע מנהג ולעקור דברי ר"ב, שאיהו ס"ל אפי' בדיעבד נמי לא, ואיך נקבע כן לעשות לכתחלה תמיד הפך מדבריו? וזהו כפוגם בכבודו ח"ו. ע"כ נ"ל, דאע"פ שכתב ואין לשנות, מ"מ מי שחרד לדבר ורוצה לעשות כדעיה ראשונה וליטול ידיו אחר הקידוש אין לומר עליו כל המשנה ידו על התחתונה, ח"ו, אלא הוא יכול לומר אעשה כדברי הכל, ומי ימחה בידו, ושפיר עבד כנלע"ד:

11. **שאלה**- אני לא מבין מה הרעש הגדול שאתה מקים. הלא עם ישראל סומכים על ר"ת

באינספור נושאים. ומה פתאום שתעורר נגד פסיקתו בנושא העיבוד?

תשובה- הן אמת כדברך. אבל אם תעיין בלשונו במחזור ויטרי, תראה כי בהחלט אפשר לומר כי בנושא העיבוד לא פסק במוחלט, ויש שם כמה וכמה דרכים להכשיר עיבוד סיד וכולן בלשון ספק ומסיים דבריו ואומר- ואי משכח ביה אינש טעמא אחרינא להיתירא, אשר יראה יגיד. הנה לך שלא היה הדבר ברור לו ז"ל לחלוטין והניח הדבר בספק. בודאי שיש לנו מקום להתגדר בו, למצוא טעם אחר להיתר הסיד (עת לעשות לה') ולהציע את דעת הגאונים והרמב"ם.

12. **שאלה**- לפי דברך, שלא צריך להשתמש בחומר מסוים דוקא, אולי גם הסיד הוא חומר ראוי לעיבוד ונכנס בכלל הגדרת-"עפיץ" וכדברי רש"י?

תשובה- כבר כתבתי במאמר, שהסיד והעפצים הם שני חומרים המנוגדים זל"ז בתכונותיהם. הסיד מוגדר כחומר בסיסי (אלקלי בלע"ז) והעפצים מוגדר כחומר חומצי (אסיד בלע"ז) ופעולתם על העור הפוכה. ולכן אין דברך אפשריים.

13. **שאלה-** ראינו שגדולי ישראל טורחים לעורר את העם על כשרויות מוצרי מזון, בגדים, פאות וכיו"ב. מדוע אף אחד לא מדבר על עיבוד קלף בעפצים, על אף שבנושאי סת"ם אחרים כן דנים ומעוררים?

תשובה – אני לא מרגיש אחראי לענות במקומו של פוסק זה או אחר. אך מתוך מגעי עם אחדים מגדולי הפוסקים בענין עיבוד בעפצים אמרו לי כמעט כולם כי הם לא מצויים כרגע בסוגיא ושעדיף שאגש ל... או ל... לצערי סוגיא זו הוזנחה במשך מאות שנים. וגם תחום זה של עיבוד עורות הוא נחלת מעטים והם שומרים עליו בסוד, ושים לב שבדרך כלל סומכים בזה על נאמנותו של המעבד! כך שהעיבוד אינו נושא "נגיש" כמו הלכות כשרות והלכות אחרות, וממילא מרוחק משולחנם של הפוסקים. אף אחד לא ניגש לפוסק בהלכות עיבוד!

14. **שאלה-** ראיתי מי שהעיר כי מכיון שעפצים נוצרים ע"י חרקים יש בעיה בשימוש בהם בעיבוד כיון שהם לא מן המותר בפ"ך.

עפצים מבוקעים ומתוכם ביצה או תולעת

תשובה- לא ראינו מעולם מי שיאסור עיבוד בכל חומר שהוא. אדרבא כתוב ב"מנהיג" (רבי אברהם הירחי) תשובה בענין עיבוד עורות בצואת כלבים, המנהיג מגן בכל תוקף על עיבוד זה וראייתו מהמדרש, שזכו הכלבים שיעבדו בצואתן עורות לס"ת. ועוד מצאנו ברעיא מהמנא, פרשת תרומה זל"ל-פ"ת וְאָמַר, וְעָשׂוּ (שמות כה) אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים. סֵפֶר תוֹרָה, עֲמוּדָא דְאִמְצָעֵי. אָרוֹן דִּילֵיהּ, שְׁכִינְתָא. מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפֹּנוּ, לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּשִׁכְנֵינְתֵיהּ, מְלַבֵּר וּמְלַגֵּוּ (ד"א ל"ג דיליה) וְכֵלָא חַד. מַה דְּלָאוּ הָכִי בְּאָרוֹן דְּהָאֵי עֲלֵמָא, דְּאִוְרֵינְתָא מְלַגֵּוּ מִן אֶחָד, וְאָרוֹן מִן אֶחָד. דָּא בְּכִתְיַבְתָּ דִּין, וְדָא עַץ מְצוּפָה זָהָב. דְּוִדָּאֵי אִוְרֵינְתָא חֲבִיבָא מְכֻלָּא, הָדָא הוּא דְכִתְיַב, (איוב כח) לֹא יַעֲרֹכְנָה זָהָב וְזָכוּכִית. וּמִסְטָרָא אֶחָדָא (ר"ל-מֵאִדְךָ גִּיסָא) אֶפִּילוּ בְּהָאֵי עֲלֵמָא, אַחְזֵי דְכֵלָא חַד, דִּין וְעַץ, דְּדִין מִתְפֹּחִים (וְהַכּוּוֹנָה לְעַפְצִים שְׂדוּמִים לְתַפּוּחִים-רָאָה בְּתַמוּנוֹת), דְּאִתְעַבְּדוּ בְּעַץ אֵינֹן, (וכל מילין דדיו עץ אינן) וְעוֹד, דִּין אוּכְמִים מְלַבֵּר, וְחֹזֵר מְלַגֵּוּ. הָכִי אֵינֹן (נ"א חכמים מארי תורה) מְאָרֵי תוֹרָה וְחֻקִּים, אוּכְמִים בְּהָאֵי עֲלֵמָא דְאִיהוּ לְבַר, שְׁפִירִין בְּהוּא עֲלֵמָא דְאִתֵּי, דְאִיהוּ מְלַגֵּוּ. וּבְגִין דָּא, דִּין, לִישָׁנָא דִּין לְעַבְדָּא לְהֵיוֹת כְּרַבּוּ. דִּין: יו"ד יְדוּ, חֻקֵּיהּ וְתַבּוּנָה וְדַעַת דְכֵתַב בְּרַשׁ בְּיָדוֹ בְּדִין. עכ"ל. והנה שהזהר מעיד שדיו עושים מעפצים. ומאי שנא דיו מעיבוד? אלא שאין לך בו אלא חידושו – מן המותר בפ"ך זהו דין רק לגבי העור שכותבים עליו ותו לא.

15. **שאלה-** הבאת במאמר דעת המדענים כי הסיד והעפצים הם חומרים שונים. ממתי דעת המדענים קובעת בפסיקת הלכה?

תשובה- לא הבנת את דברי. דעת המדע אינה מובאת במאמר אלא כדי לאשש את דעת הגאונים והרמב"ם הפוסלים עיבוד סיד, וכדי להסביר מהו "כיווץ וחיזוק" הכתובים ברמב"ם. את הצורך בעיבוד עפצים ביססתי בלשונות הפוסקים וכדת של תורה. אך מלבד זאת עיין בשו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן קסז, הבאתי דבריו לעיל עמוד 23.

16. **שאלה-אם** הבנתי אותך נכון, אתה טוען שכולנו קרקפתא דלא מנח תפילין, אין מזוזות בפתחינו, וס"ת שלנו פסולים!!!? ומה תטען עוד- שאנחנו מברכים ברכות לבטלה!!?
תשובה- מעולם לא טענתי דבר כזה. אינך יכול למצוא אפילו רמז לכך בכל המאמר כולו. נכון שכך הוא לדעת חלק מהגאונים והרמב"ם. אמנם לדעת חלק מהגאונים ועליהם סמכו חכמי נרבונא, המנהיג, ותלמידי מהר"ם מרוטנבורג, אנחנו יוצאים ידי חובת המצוות שהזכרת רק בדיעבד ומשום עת לעשות לה'. ומותר לברך עליהן ואינה ברכה לבטלה.
 עוד חשוב להביא מה שמצא הרב מיכאל חימי שליט"א בשו"ת ציץ אליעזר חלק י' סימן ו' וז"ל- ולהכנס לפירצות דחוקות להכשיר משום נימוק דאם לא כן, יצא הדבר שנכשלו אלפים ורבות מישראל בהנחת תפילין פסולים עד כה, לא בא בחשבון כלל. השאלה בחומרתה הנצבת לפנינו היא הדאגה על העתיד היום יומי לקיים מצוה יקרה זאת כמאמרה. (וכאן מצטט המעשה דתפילין עגולות המובא בשו"ת רב פעלים ח"ד סימן ב'). טרחתי להעתיק כל סיפור המעשה באשר שמשנתקפת ממנו הוראה ברורה ופסקנית לתיקון מעוות אי הריבוע שבבתי התפילין עד שריבועם יהיה שלם ומכוון, מבלי להסתכל לאחור, על החרפה שיוצא עי"כ לכאורה על העבר, שכאילו עיר שלימה מלאה חכמים וסופרים לא הניחו שנים על שנים תפילין כשרים, ומבלי רצות פנות לטענות יחידים והת"ח, להכנס שום כן לפרצות דחוקות לצרף דעות יחידות [אם כי כגובה ארזים גובהם] המכשירים בכגון דא. והמורה הגדול המרא דאתרא שם לנגד עיניו רק התיקון לעתיד לבני עדתו צאן מרעיתו, שמכאן ולהבא לא יכשלו לנצח וכו'. ולמעשה, בנוגע לעבר, בכגון דא שלא פשעו כלל והיו אנוסים גמורים בזה, המניחים מחוסר ידיעה מציאותית, והעושים מחוסר ידיעה הלכתית, לא נחשב עליהם עבירה ומעלים עוד עליהם כאילו קיימו המצוה עם

הברכות שעשו עליה כתיקונם וכו'.

ויעוין עוד ב"דעת קדושים" סימן ל"ט סעיף ט, שהעלה גם כן כנ"ל, דתפילין שנמצאו פסולים למפרע מ"מ י"ל דשייר מעין זה שאחז"ל בקדושין ס"ו [בכהן שעבד ונדע אח"כ שהיה חלל]: מצד מה שנאמר בברך ה' חילו, ואצ"ל בשכמל"ו על כל ברכה שאמר קודם שנודע, כי הברכות [שמקודם] רצויות ע"ש. עכ"ל הציץ אליעזר- ודפח"ח.

17. **שאלה-** אני רוצה לסמוך על רבנו ת"ם כפי שמצטטים אותו בתוס' מס' שבת (דף עט), ושם כתוב- אלמא ס"ת כשר בלא עפיץ והיינו בתיקון טוב כשלנו. וגם בגיטין (דף יא)- ואור"ת דעיבוד סיד שלנו כעיבוד עפצים שלהם. מה רע בזה?

תשובה- תסביר לי את ההגיון התורני שבשאלה. איך אתה יכול להשאר בשיוון נפש מול הרמב"ם והגאונים שאומרים לך הסת"ם שלך - פו ל י ן ! ועוד שהתיקון לזה פשוט ביותר. עיין בשו"ע או"ח סימן תרנו בביאור הלכה בשם הפמ"ג (גם כתבתי אותו בהקדמה למאמר). ועוד שהרי תוד"ה קלף ודוכ', שבת עט: טוענים כי קלף שלהם אינו מזדייף. והרי קלף שלנו שאנו מעבדים אותו בסיד-כן מזדייף! א"כ אולי אינו העיבוד שהם נקטו בו, ויצאנו קרחים מכאן ומכאן.

18. **שאלה-** ר"ת לא לבד בהיתר סיד לעיבוד קלף. כמותו פסקו התוס', הרא"ש, המרדכי, רבנו ירוחם, ספר התרומה, האורחות חיים, ועוד ראשונים. מדוע לא נלך אחר רוב הפוסקים?
תשובה- כלל ידוע המובא בשם מהריב"ל שאין הולכים אחר רוב פוסקים להקל בדאורייתא, אא"כ חלקו פנים בפנים. אלא הולכים אפילו אחר המיעוט להחמיר, שמא אם היו חולקים פב"פ היה המיעוט משכנע את הרוב.

19. **שאלה-בשו"ת** מן השמים סימן ו' וז"ל: ועוד נסתפקנו על ספרי תורה שאינן עפוצין אם ראויים לברך עליהם, כי יש מהחכמים שמכשירין ואומרים כי עבוד שלנו טוב וחזק בעבור הסיד שמשמין בו והכתיבה מתקיימת בו יותר משל עבוד העפצים, ויש אוסרין לברך עליהם, ושאלתי הלכה כדברי מי. והשיבו: האלהים, אמר רב כשר הוא לכל ישראל. עכ"ל. מה יש לך לומר?
תשובה- פשוט, כלל נקוט בידינו לא בשמים היא. וגם כאן נאמר זאת. וחבל על השבועה.
 20. **שאלה-** יכולה לצוץ בעיה חמורה מכיוון הדיו. מי מבטיח שהדיו יתקיים על עיבוד בעפצים. אולי ידהה, יקפוץ וכו' הסת"ם יפסלו ואז זהו חומרא דאתי לידי קולא?

תשובה- זהו שיקול מאד חשוב ביצור הקלף, איך לעשות שהדיו ישתמר לאורך שנים. אבל אם עיינת בספרות הפוסקים שם נידונה שאלה זו של שינוי הצבע לאדום או חום וכיו"ב, ודוקא על קלף מעובד בסיד! שם לא תולים את הבעיה בסיד אלא בהרכב הדיו. אתה רואה שגם בסיד יש בעיות. אבל התשובה היותר נכונה לדעתי היא גיילי ס"ת של תימנים וספרדים, וגוילים שנמצאו במערות קומראן שהן בנות אלפיים שנה לפחות, והכתב שחור ונאה. יש ס"ת בקרב הספרדים בני 100 ו-200 שנה וקוראים בהם בכל הזדמנות עד היום.

עמוד מתוך ס"ת מתורכיה פיסת קלף ממערות קומראן הכתוב על גייל

21. שאלה- אני כותב כתב ב"י עם כל

המורכבות שלו. בקלף המעובד

בעפצים קשה להגיע לחדות ולדיוק בכתב זה, ולכאורה נפגם ה-"זה" אלי ואנוהו" וחבל.

תשובה- גם בכתב ועליש יש ירידה ברמת החדות והדיוק. אמנם נראה לי שעדיף כך מאשר לכתוב על קלף פסול (למ"ד), וכשאין ברירה צריך לשיקול מה חשוב ממה. בכל אופן דע שאני עובד כל הזמן על שיפור פני העור, ובעזרת ה' עוד נצליח יותר.

22. שאלה- הצבע של קלף מעובד בעפצים הוא צהוב-חום. ובשו"ת

גינת ורדים פסל צבע זה

משום שהתורה צריכה

להיות כתובה אש

שחורה ע"ג אש לבנה .

תשובה- אצטט את ספר

"גינת ורדים" (לרבי אברהם

הלוי ז"ל) או"ח כלל ב' סימן

כט וזה תורף דבריו: אין

ראוי לצבוע יריעת קלף

לבנה במי כרום שכן מצאנו שהתורה היתה כתובה אצלו יתברך באש

שחורה על גבי אש לבנה. עכ"ד. (וצ"ע מדוע היה ענין לצבוע היריעה?) ואף שכבר השיגו עליו

רבותינו הברכ"י על יורה דעה סימן רע"א סעיף ה' והפתחי תשובה שם. עוד אפשר לדחות

דבריו על פי דברי רש"י גיטין דף יא': שעושין אותו שחור, שדברי מדרש שיר השירים (קווצותיו

תלתלים שחורות) נשארים בגדר דברי אגדה שאין מהם נ"מ להלכה, ואין להשען עליהם כלל

ע"מ לחייב עיבוד בסיד המשאיר את העור לבן.

23. הרבה שואלים , איזה סוג קלף אני מעבד- האם לדעת הרמב"ם בתשובה, שהדוכסוסטוס

הוא הקליפה שעליה גדל השיער, ואותה יש לגרד, או קלף לשיטת ר"ת, שהקרומים של צד

הבשר הם הנקראים דוכסוסטוס.

התשובה בזה כך היא: המציאות המקצועית בעיבוד אחת היא. כל העבדנים מגרדים את צד

הבשר ומורידים את כל הקרומים והשומנים (וכמו שמביא המרדכי). ר"ת מכריח הורדת קרומים

אלה מכוח ההלכה, שזהו הדוכסוסטוס. הרמב"ם, מסכים להוריד קרומים אלה כי זהו דרך

העבדנים, אך כדי להכשירו ולהחיל עליו שם קלף יש להוריד את קליפת השיער.

אמנם אם ניקח עור שגורד מצד בשר, וכבר נקרא "קלף" לדעת ר"ת, ואז נגרד צד שיער,

ונדקק אותו לא נשתנה שמו ע"י כך ונותר "קלף" (כהסבר ה"תיקון תפילין"). אלא שבזה הרווחנו

שכשר גם לדעת הרמב"ם. **ולמעשה**, כך אני עושה, והקלף שלי מגורד מב' צדדים ומעובד אחרי

הסיד בעפצים. ויתכן לומר, שגם השו"ע, שפסק שאין לגרד מצד שיער וכו', כוונתו היתה לפני העיבוד, אך אחרי שכבר עשינו כדין אין מניעה וכו"ל.

שאלה: בסימן לב, שערי תשובה ס"ק סז כתוב הכלל שבכל מחלוקת הפוסקים אם "סוגין דעלמא כחד מנייהו-הנח להם לישראל". ועוד כתב שם, שאם רוצה להיות חכם בעיניו דעה האחרת ורוצה לצאת י"ח של דעה זו, ע"ז אמרו כל המתיהר וכו'. לכאורה ה"ה כאן, שאף שענין העיבוד נתון במחלוקת הפוסקים, כבר נתפשט המנהג כחד מינייהו – היינו ר"ת והנח להם לישראל!

תשובה: הכלל כלל ברזל, אלא שהוא נכון רק במקום שנאמר, כגון מעמד פרשיות בבתיים, שאפילו לר"ת אינו פסול בדיעבד אלא הוא מצוה לכתחילה! ואילו בנידון דידן המחלוקת היא בדיעבד! שהרי הרמב"ם והגאונים פוסלים אפילו בדיעבד. ועוד שזוהי מחלוקת בדאורייתא. ולכן מסתבר שבזה לא נאמר הכלל הנ"ל. ועוד, ששם א"א לעשות או כמר או כמר. אך בנידון דידן אני מציע דרך לעשות לכו"ע.

24. **שאלה:** מדוע אינך משתדל לצאת חובת ה"נשמת אדם" בהגדרת מהו קלף ומהו דוכסוסטוס?

תשובה: דרכי ההלכתית היא ללכת בדרך הממוצעת ובפסיקה הכי רחבה. אעתיק לך את דברי הביאור הלכה בסוגיא, וז"ל: לתקנו ולהחליקו - ואם גרד יותר מזה עיין בנשמת אדם כלל י"ג דעתו דלא מיקרי תו קלף ובחתם סופר א"ח תשובה ג' משמע שמקיל בזה: עכ"ל. מדבריו נשמע פשוט שמצדד לפסוק דוקא כהחת"ם סופר ולא כהנשמת אדם.

25. **שאלה:** מה ההכשר של הקלף שאתה מייצר?

תשובה: מקור הקלף שאני מייצר הוא מעורות המגיעים למפעל באלון מורה. אספקת העורות הגולמיים ותהליך הייצור בארץ (העיבוד בסיד) נמצא בהשגחת הרב דוד מילר ממונסי ארה"ב, והרב לובין מטעם העדה החרדית. פניתי לעדה החרדית כדי לקבל הכשר על המשך העיבוד בעפצים, אך נכון להיום (יט' אב תשע"א) הם מאד מהססים, כנראה מפני החידוש שבזה. את תהליך העיבוד בעפצים בדק ואישר באופן פרטי הרב עזריאל מחפוד (בנו של הרב שלמה מחפוד שליט"א).

26. **שאלה:** לענין החיזוק והכיווץ שצריך החומר העיבודי לעשות. האם יתכן לומר

כי הסיד, ע"י שמרוקן את העור מחלבונים חלשים ושומן, והשארית החלבונים היציבים, הוא מחזק את העור?

תשובה: עלי לציין שזוהי גישה מעניינת, אך שתי תשובות בדבר:

התשובה הראשונה לכך היא, שאם ימשך תהליך השריה בסיד, העור יתעכל וגם החלבונים החזקים שנשארו בשלב הראשון יעלמו.

לעומת זאת השריה בחומרים עפיצים, יכולה להמשך חודשים בלי שום נזק לעור.

השניה, מבוססת על דברי ר"ת, שאחרי תהליך המליח והקמיח, (או הסיד לשיטתינו), הקלף חלש ורך, והעפיץ מחזיר אותו לחוזקו.

28. **שאלה-** איך אתה בטוח שאתה מעבד כדרך שעבדו חז"ל או הגאונים, אולי אתה טורח לשוא ומעלה חרס בידך?

תשובה- אנחנו צריכים להניח כי התלמוד אינו "מדריך שימושי למעבד המתחיל".

למשל, ודאי לנו שצריך להוריד שערות מהעור. היכן דבר זה כתוב? אפילו לא נזכר כתנאי

הלכתי. היעלה על דעתך לקרא בספר תורה "פרוותי"? תהליכים שונים בעיבוד, לא

מוזכרים במרוכז, כפי המצופה ממדריך שימושי:

ריכוך העור ע"י נתינתו לפני הדרסן, שריה בצואת כלבים או חזירים, סיכה בשמן, זמן

העיבוד.

תהליכים אלו מוזכרים כל אחד במקומו רק בהתאם לקשר ההלכתי המתאים. עובדות אלו, מחזקות את ההבנה שההלכה למשה מסיני לא באה לחדש בעצם העיבוד, אלא לגלות שצריך לכתוב סת"ם על עור מעובד. את העיבוד יש ללמוד מהעוסקים במלאכה זו.

29. **שאלה-** המעבדים היום מוסיפים אחרי הסיד חומר שנקרא "אלום", אשר תפקידו, לדבריהם לסגור את פני העור. זהו חומר חומצי. האם אפשר לומר שיצאנו בזה ידי חובה של עיפוף?

תשובה- החומר הזה מוכר, אך הוא חומר חלש מאד היורד בשטיפה במים. לפעולתו יש הגדרה שונה מחומרים בורסיים. הוא לא משנה את המהות של העור ולא מוציא אותו מגדר "נבלה", כמוזכר בפרקוי בן בבוי.

30. **שאלה-** הנך טוען כי הקלף שלך מעובד לכו"ע. הרי אתה לוקח קלף שהתעבד בסיד, ומרטיב אותו ושוב שורהו בעפצים. והלא אתה מבטל את העיבוד בסיד, שנעשה תחילה, ועתה העור מעובד רק בעפצים.

תשובה- שאלה זו נובעת מחוסר הכרת תהליך העיבוד. כמו בימי ר"ת גם בימינו, הסיד משמש חומר ניקוי של העור. הוא גורם לנשירת השערות ולעיכול שומנים וחלבונים. בתום תהליך זה העבדן שוטף את העור במים ומוציא ממנו כל שארית של סיד. היום מוסיפים חומרים שמנטרלים את הסיד, כלומר שגורמים להעלמותו הגמורה מתוך העור גם מבחינה כימית. והסיבה לזה, כמו שציינו, שהסיד הוא חומר מעכל, ואם ישאר בעור יגרום להתפוררותו.

היוצא מדברינו, שהקלף המוכן לכתיבה, כבר נשטף מהסיד ולא מכיל ממנו אפילו כלשהו.

ואני, בהרטבת הקלף לא מבטל דבר, אלא רק מחזיר אותו למצבו הרטוב לפני מתיחה ויבוש.

